

Հրամատ Մաթևոսյան

Բաց երկնքի տակ հին լեռներ

ԲԱՅ ԵՐԿՆՔԻ ՏԱԿ ՀԻՆ ԼԵՌՆԵՐ

Մեր մայրերը հունձ էին անում ու լաց էին լինում: Ձիերին տարել էին տատերազմ եզների հետ բանում էին ու լաց էին լինում: Գուլպա էին գործում ու լաց էին լինում: Հետո լուռ էին լաց լինում, հետո երգելով էին լաց լինում: Երգելով լաց էին լինում և լացի մեջ ասում էին «Շաքրո՛ր»: «Մարտիրո՛ս», «Շաքրո՛ր», «Պիո՛ն», «Գիքո՛ր»: Մենք նրանց լավ չէինք տեսել, մենք նրանց չէինք հիշում, մեր մայրերը լացոտ երգի միջից ասում էին «Շաքրո՛ր», և մեր սիրտը լցվում էր մի տեսակ տխուր ուրախությամբ, մի տեսակ թախծոտ ուժեղությամբ, ինչ-որ ծանր հույսով: Դեղին, խշշան արտերում թուխ, մերկ տղերքը հնձի էին եղել՝ նրանց տարել էին պատերազմ, գերմանական տանկերի դեմ: Փափուկ սարերի մերկ երամակները քշել էին պատերազմ, գերմանական տանկերի դեմ: Մերկ այդ երամակից ոչ մի ձի ետ չեկավ: Տղերքից մի երկուսը եկան, և մեր մայրերը լաց էին լինում և լացի միջից ասում էին. «Անդրանիկն եկավ, Շաքրո՛ր»:

Բայց... Թի Ջավենը չէր կարողանում ծիծաղել, ծիծաղի փոխարեն թի էր անում, «թի՛... թի-թի-թի»: Դանելանց Արտեն քեռին շվի ուներ: Նվազել էր պատերազմից առաջ, հիմա չէր նվազում, բայց այդ շվին կար, մերկ ու գեղեցիկ՝ կար այդ շվին, և մենք գիտեինք, որ կա: Երբեմն նավթ ու նավթի պայծառ լույս էր լինում, երբեմն մի կտոր հաց էր լինում... Այո, պատերազմը վերջացել էր, և ռուսաստանների ու գերմանիաների հեռու

անհայտություններում արդեն փտող, արդեն հուշ, հող ու ծաղիկ դարձող ոսկորների համար այլևս անհնար էր արտասովել ու արտասուքի միջից դարձյալ արտասովել, և կանաչ, մաքուր մեր սարերում թել առ թել, թելիկ առ թելիկ հյուսվում էր նոր ժպիտը: Ինչպես որ ծաղիկներն են փունջ դառնում այդ ուրախությունը հյուսվում էր հացի մի շղարշիկ բույրից, մի հատիկ սալորից, մի կտոր քարաղից, նավթի պայծառ ճրագից և այն հուշից, որ գոհվել էին լավերը, և որ վերադարձել էին լավերը, և որ պատերազմ չէին գնացել դարձյալ լավերը: Քառանց մի քիչ կաղ, մի քիչ շեկ, մի քիչ չեչոտ, բաց բերանը փլթփլթան ծիծաղով, խաշիլի պես, միշտ լիքը, մի քիչ ֆսֆսան, մի քիչ ծաղրածու, աչքի բիբն սպիտակած Վանին...

Ոչ մի խորհուրդ չեմ տալու, կարդա, մի՛ վախեցիր: Քառանց Վանին աչքը կկոցում ու բերանը ծռում էր: Մթնշաղի մեջ հոտի եզրին կանգնած՝

Վասկա, հա՛շ-շի, ծղրտաց Քառանց Վանին, և շեկլո երկարամազ ներին հոտի մեջ շարժվեց, հոտն ինքն իր մեջ շարժվեց, հոտից ելավ և դանդաղ քաշեց հոտն իր ետևից դեպի Գառնաքար: Հովիվներն այդպես էլ ասում էին: Ասում էին. «Հոտը քաշում է»: Ասում էին՝ «քաշիր», և ներին քաշում էր ոչխարի ծանր հոտը դանդաղորեն, ծանրորեն, հանդիսավորությամբ, ինչպես որ լիքը ուռկանն են քաշում:

Վանկա, հա՛շ-շի, ծղրտաց Քառանց Վանին և խավար աչքը կկոցած նայեց մթնշաղի մեջ կրակագույն ներին խաղաց, թպրտաց ու հոտի միջից դուրս նետվեց պարելով-պարելով դեպի Շիշթափ՝ հայերեն Սուր-բլուր: Հոտը հոսեց նրա ետևից:

Ներին, այո, առաջնորդ այժն է: Արու, տղա, տղամարդ այժը: Ուլիկ ժամանակ նրանց ամորձատում են, այսինքն՝ կոտում, որպեսզի չարթնանան նրանց մեջ տղան ու այժը, այլ ծանրանա նրանց մեջ առաջնորդը, քաշողը, դանդաղը, ապա շատ տաք հացով նրանց պոզերը փափկեցնում, բարձրացնում ու վեր են ոլորում, և հոտը նրանք քաշում են: Այո, շատ տաք հացը եղել էր է՛ մեզանից ու պատերազմից առաջ, և նրանք վաղուց էին երկու

տարբեր հոտերի առաջնորդ եղել: Հովիվներին տարել էին պատերազմ, գերմանական տանկերի դեմ, հոտերը խառնել էին, և Քառանց Վանին մթնշաղի մեջ հիմա ոտից ոտ փոխվեց, խավար աչքը կկոցեց ու ծղրտաց. Վասկա, քաշիր... Վանկա, քաշիր, և հոտը կիսվեց, և նրանք տարան իրենց հոտերը իրենց վաղուցվա Շիշթափ ու Գառնաքար:

Մթնշաղի մեջ պառավ շունը սահեց դեպի Շիշթափ՝ բայց անտեր էր մնում այնտեղ Գառնաքարի հոտը, օրորվեց դեպի Գառնաքար՝ բայց այնտեղ անտեր էր մնում Շիշթափի հոտը. մթնշաղի մեջ պառավ շունը մնաց մոլոր, մնաց և քարշ եկավ դեպի Վանու ոտքերը: Նա այնքան էր պառավ, որ էլ չէր ծնում: Նա ասամ շուներ: Նա վատ էր տեսնում, չէր տեսնում: Նա այնքան էր ոչխարապահ, որ վաղուց չէր ծնում: Նա հոտի ետևից, հոտի շուրջը, հոտի մեջ քարշ էր գալիս: Երբ հոտի գոյությունը մի պահ մարում էր նրա խավար աչքերի, նրա ցամաք հոտառության, նրա մեռնող լսողության տակ ոչխարապահ շան նրա ներսի ծալքերում, նա խուլ, ինչպես որ մտքի մեջ է լինում, ոռնում ու բողոքում էր, և դա աղիողորմ էր իր մահվան ու կորսված հոտի վրա: Հետո նա գտնում էր հոտը, և վերստին ապրելու նրա ուրախությունը լինում էր դարձյալ խուլ ու լուռ, ինքն իր ներսում: Նա հոտը կորցնելու էր իրոք կամ ոչխարապահ շան իր թաքուն ծալքերից, իր գոյությունն անհիմաստ էր տեսնելու, և տանելու, անհետացնելու էր ինքը իրեն, նա այդպես էր սատկելու: Նա քսվեց Վանու ոտքերին ու լաց եղավ կիսված հոտի և իր մենակության համար:

Ի՞նչ է, ասաց Վանին, ինչո՞ւ ես լաց լինում: Ասատուրը եկել է, ասաց Վանին, քո մայրը եկել է, ծիծաղեց Վանին, քեզ համար Բեռլին է բերել, ինչ ես ծմրում: Մայո՛ր, կանչեց Վանին: Գնա, ասաց Վանին, ոչխարդ ո՞ր է, գնա Գառնաքար: Դեռ չես սատկել, գնա գտիր ոչխարդ:

Ինչու եմ պատմում: Ես լրագրում կարդացի, որ հովիվների միջին տարիքը Թումանյանի շրջանի Դսեղ գյուղում յոթանասուն է: Դա նշանակում է, որ եթե հովիվներից մեկը այնպես, պատահաբար քսան տարեկան է, ապա հովիվների մեջ կա նաև հարյուր

քսան տարեկան մի ծերունի: Եթե լինեք այդպիսի մի ծերունի՝
ամբողջ աշխարհը կհմանար, որ կա այդպիսի մի ծերունի: Չկա:
Ուրեմն քսան տարեկանն էլ չկա: Ուրեմն բոլորն էլ յոթանասուն
տարեկան են կամ մոտավորապես են յոթանասուն: Նրանց համար
բեռ է արդեն իրենց մարմինը, բայց դեռ քարշ են գալիս ոչխարի
ետևից: Դեռ քարշ են գալիս: Վաղը չեն կարող:
Ոչինչ, ասաց գլխավոր մասնագետը, ծերունիները պինդ
ծերունիներ են, դեռ մի հինգ տասը տարի էլ յուրա կտանեն, մինչև
մի բան կմտածենք:
Իսկ երիտասարդները, հարցրի ես, և նա ոսկեշրջանակ
ակնոցը շտկեց ու ասաց.
Երիտասարդները տիեզերք են նայում:
Բայց խորոված են սիրում:
Այո, սիրում են խորոված, ասաց Գլխավոր Մասնագետը:
Խորոված դուք էլ եք սիրում: Ես էլ եմ սիրում խորոված: Դրա
համար էլ մենք կօգտագործենք Անգլիայի փորձը: Արոտներն
Անգլիայում էլեկտրալարերով բաժանում են մասերի, էլեկտրալարերին թույլ
հոսանք են տալիս – հոտն այսօր արածելու է այն
տեղամասում, այսօր՝ այս, այսօր՝ այս: Եթե հոտը ուզում է այսօր
անցնել վաղվա տեղամաս՝ էլեկտրահոսանքը նրա դնչին մի թեթև
խփում է - «այսօր մի՛ անցիր վաղվա տեղամաս, սիրելիս»:
Բայց... հովի՞վը, հովվութո՞ւնը...
Կիսաթև վերնաշապիկով, փողկապավորված, ձեռքերը
փայլուն գրասեղանին՝ ոսկեշրջանակ ակնոցի երևից Գլխավոր
Մասնագետը հանգիստ նայեց և ասաց.
Հովվի գործը ի վերջո որն է՝ հոտ արածեցնելն այսօր այս
տեղամասում, այսօր՝ այս, այսօր՝ այս: Հովվի գործն ամենայն
բարեխղճությամբ կանի էլեկտրահոսանքը:
Այո, բայց ներին, բայց շները, բայց գայլերը, կրակները,
կանչերը, երեկոները, աստղերը...
Գայլն անտառից կելնի ոչխար ուտելու՝ էլեկտրահոսանքը
նրա դնչին մի թեթև, կապտակի «այն կեր, ինչը որ քեզ է
պատկանում, սիրելիս», թեթևակի ժպիտով ասաց նա, և ես

տեսա, որ նա աստված է, վերևից և ներողամիտ սիրով է նայում
այդ մանրիկ բաներին:

Ի դեպ, ասաց նա, ներին ի՞նչն է:

Դուք Գլխավոր Մասնագետն եք, ասացի ես, դուք չգիտեք
ներին ինչն է:

Այո, ասաց նա, բայց ինչի՞ համար է:

Հոտը քաշելու, առաջնորդելու...

Այ, տեսնո՞ւմ եք ինչ ավելորդություն է, ասաց նա, և նրա
խելացի սառնության դեմ նրա մաքուր առանձնասենյակում ես
հիշեցի այս պատմությունը:

Գնա, ասաց Վանին, ոչխարդ ո՞ր է, գնա: Դեռ չես սատկել,
գնա գտիր ոչխարդ:

Մայո՛ր, մթնշաղի մեջ կանչեց Վանին, Ասատո՛ր:

Մթնշաղի մեջ Ասատուրը կանչեց.

Վանի՛... Էդ՝ ե՞ս եմ մայոր:

Բեռլինը դու ես գրավել, դե եսի՛ն, բերանը կիսաբաց՝ նրա
պատասխանին ականջ պահեց Քառանց ծաղրածուն:

Բանակային վերնաշապկի կրծքին, յափնջու տակ, մեղալները
գնգացնելով՝ Ասատուրը աղջամուղջի մեջ դանդաղ դուփեց դեպի
Գառնաքար, և նա հզոր ու պաշտպան էր, և ուրթի երեխաներս
այդ պահին, երբ նա գնում էր դեպի Գառնաքար, մեզ փոքր ու
պաշտպանյալ զգացինք, մենք հոգոց քաշեցինք ու թուլացած
ժպտացինք՝ թե ահա փայտը ձորերի անտառներից եզներով կբերի
նա, և եզներն այլևս մեր բոբիկ ոտը չեն տրորի, մեր չոր ծնկին չոր
քացի չեն տա, սարավանջերի բաց վերելքներում արևը մեր գլխին
այլևս չի խփի. և երբ նա գնում էր աղջամուղջի մեջ մեղալների
բրոնզը գնգացնելով դեպի Գառնաքար, և Վանին աչքը կկոցեց ու
բերանը բացեց՝ «մայո՛ր, շանդ կանչի», և երբ նա, շանը
Գառնաքարի փարախից ձեն տալուց առաջ հարցրեց թե «Էդ ո՞ր
շունն է», և Վանին ասաց «Չամբարը», և Ասատուրը Գառնաքարի
փարախում ծափ գարկեց ու զարմացավ շան պառավության վրա՝
«պահ, քու տունը շինվի» և ձեն արավ Գառնաքարից ուրթ.

Չամբա՛ր: Չամբար, հեյ Չամբար...

և պատավ շանր, որ լաց էր լինում Վանու ոտքերի մոտ, բայց այնքան էր պատավ, որ չէր կարողանում մի կարգին, մի բարձր լաց լինել երկուսված հոտի և իր մենակության համար լաց էր լինում թաքուն ծնրոցով ու խուլ կաղկանձով, Վանին ասաց.

Գնա, Ասատուրը կանչում է, գնա: Ո՛ր է քու թևը, թևդ ո՛ր է, իսկ թև նշանակում է գիշերվա մեջ նիրհող փարախի այն կողմը, որ հովիվն ախպոր պես հովվաշան պահպանությանն է հանձնում, և պատավ շունը քարշ եկավ գտնելու իր հին, ջահել, գնգան ժամանակների թևը Գառնաքարի փարախում, և Ասատուրը գրնգաց թավշե երեկոյի մեջ ուրթի, երեխաներիս ու կանանց վրայով Գառնաքարից Շիշթափի իր հին շանր՝ որ եղել էր Բեռլինից, մեդալներից ու Հիտլերից առաջ և լինելու էր այնքան, քանի դեռ հոտի գոյությունը կմնար ոչխարապահի նրա թաքուն ծալքերում.

Արի, հե՛յ Չամբար...

այդ ժամանակ ահա իր վրանի դռանը կծկվեց–շտկվեց–կծկվեց ու փղձկաց Լուսննց հարսը.

Ասատուրն էլ եկա-ա՛վ:

Ախչի, հավաքվեցին կանայք, ամոթ է, ախչի, ասացին կանայք:

Ախչի, ասացին կանայք:

Արժան-անարժան բոլորը եկան:

Պապանձվիր, ասացին կանայք:

Մուս, սաստեցին կանայք, ձենդ:

Եվ ձեռքները ծոցներում նրա շուրջը շարված՝ կանայք նրա հետ լուռ լաց եղան նրա գոհվածի համար և թավշե երեկոյի համար և երեխաներիս նիհարության ու մթնշաղի մեջ մեր չոված աչքերի համար, և իրենց հետ կանայք նրան ուրախացրին Ասատուրի համար՝ որ ողջ-առողջ, բրոնզի գնգոցով, դոփդոփելով եկել էր է՛ր բեռլիններից ու Եվրոպաներից... Եվ այդ ժամանակ Վանին կանչեց ուրթի ու կանանց վրայով Շիշթափից Գառնաքար.

Մայր՛ր:

Հե՛յ, Գառնաքարից Շիշթափ՝ կարծես թե Բեռլինից

Ահնիձոր՝ կանչեց Ասատուրը:

Էդ մեղայներիցդ մինն ինձ տուր, Էլի:

Լոլանց հարսի դռանը կանայք ասացին.

Սուս, ախշի, մի տեսնենք խելքը տե՞ղն է ետ եկել թե...

Շիշթափից Գառնաքար Վանին դարձյալ կանչեց.

Էդքան մեղայն ինչի՞դ է պետք, մինն ինձ տո՛ւր:

Ասատուրը չէր պատասխանում: Նա այնտեղ շլվել էր իր

մեղայն ուրիշին տալու կարելիության-անկարելիության արանքում, և մենք

լսեցինք Վանու փլթփլթան ծիծաղը, ասես մթան մեջ

աղբյուրը խեղդվում էր: Իր Գառնաքարից Ասատուրն ասաց.

Ի՛նչ ես անելու:

«Կախելու եմ», «կայցնելու եմ», «բա Էդքանը քո ինչի՞ն է

պետք» Վանու պատասխանը մտածեցինք երեխաներս, բայց

Վանին լուռ էր, կանայք լուռ էին, մթնշաղի մեջ Շիշթափը լուռ էր,

կարծես թե բան էր պատահելու և ամեն ինչ փշաքաղվում էր:

Պառավ ոչխարապահը խուլ ոռնաց Գառնաքարի իր թևից ու

սսկվեց, կարծես խեղդեցին, հետո երեկոն լցվեց հազարավոր

ոտքերի կճղահարմամբ, և դա խուլ երկրաշարժի նման էր:

Թուրքի քոչը գալիս էր:

Թուրքը գալիս էր, ծծաշարը կախ՝ թուլաների մեջ թուրքին

ետուառաջ անելով գալիս էր երկարուկ կարմիր դանջղ շունը, և

ետևից գալիս էր լայն, խիտ, կեղտոտ, հոգնած հոտը:

Վանին առավ թուրքի բարևն ու ծիծաղեց.

Գող թուրքերն եկան, ժողովո՛ւրդ, զգույժ կացեք, բան

չգողանան:

Հոգնած թուրքը թույլ ժպտաց ու անցավ. իբր թե ինքը

հասկանում է, որ հանաքչին հանաք է անում սովետական

իշխանությունից առաջ Էդած-չԷդած Էդ տեսակ բաների վրա:

Հոտը նրա ետևից մղվում ու մղվում էր, խիտ, կեղտոտ,

հոգնած, խուլ՝ կարծես միջնադարից էր գալիս և նրա անվերջությունը գնում, Է՛,

ոլորվում էր ակչակոյուն անհայտություններում:

Մեր սարերի մաքուր անձրևները ամբողջ կանաչ ամառ լվանալու

էին տափաստանների նրա կեղտը, և այդ նույն հոտը մեր փափուկ

սարերում լինելու էր ամալի չափ սպիտակ, իսկ հիմա մոլմում էր խիտ, կեղտոտ, հոգնած, խուլ, և իմ թմբկաթաղանթները գվմում էին:

Վանին չկար:

Հոտը հոսեց, ավարտվեց, հոտը վերջավորվեց կովերով թե եզներով, որոնց մեջքին խուրջիններ էին, խուրջինների մեջ՝ երեխաներ, որ բաց աչքերով նայում ու չէին տեսնում, քունները տանում էր: Եկավ, մեր ուրթի մոտ աղեղ տվեց անցավ, ու դարձյալ ճանապարհ մտավ քոչից ետ ընկած կարմիր ոչխարապահը:

Գող թուրքերը գողություն չարի՞ն, ժողովո՞ւրդ, աղջամուղջի մեջ կանչեց Վանին, բայց էդ տեսակ բաները եղել էին Է՛ն վախտերը, երբ դեռ սավեթական իխշանություն չէր, դաշաղներն ավագակներից էին գողանում, ավագակները՝ դաշաղներից, դաշաղներն ու ավագակները միասին՝ խեղճերից, և գողության անունը կտրիճություն էր:

Վանի՛, կանչեց ու Գառնաքարի իր մթան մեջ ծիծաղեց Ասատուրը, և մենք հասկացանք, որ գողություն, գողության պես մի բան ուրթի մոտ աղջամուղջի մեջ պատահել է: Վանի՛, ծիծաղեց Ասատուրը, և մենք հասկացանք, որ գողության պես մի բան ինքը Վանին է արել: Ես հիշեցի թուրքի հոգնած քելքն ու խուլ բարևը, ծծերը հատ-հատ կախ երկարուկ կարմիր դանջղին՝ ետուառաջ ընկնող թալանների մեջ, հոտի լայն, խիտ, կեղտոտ գանգվածը, բարձած կովերին ու խուրջինների երեխաներին, կարմիր շանը՝ որ հոտից ետ էր ընկել, ստվերի պես եկավ, վագքով աղեղ տվեց անցավ ուրթն ու մտավ ճանապարհ, և դարձյալ հիշեցի երկարուկ կարմիր դանջղի կարմիր լակոտներին՝ որ մորից ետուառաջ էին ընկնում, կանգնում նայում էին ու դարձյալ վագում: Նրանք չգիտեին ուր են գնում: Մայրը գնում էր և իրենք գնում էին: Թուրքը գնում էր, մայրը գնում էր, իրենք գնում էին, ոչխարը գալիս էր: Խուրջինների միջից նրանց նոր էին հանել, այլևս քիչ ճանապարհ կար, իրենց ոտքով նրանք կարող էին տեղ հասնել: Վանի՛, կանչեց Ասատուրը:

Բայց թուրքը ետ էր եկել, ուրթի գլխին ճանապարհի

ուորանում կանգնած՝ նայում էր: Բան չէր ասում, կանգնել ու
նայում էր մեր ուրթին: Լուռ նայում էր մեր ուրթին, մենք լուռ
նայում էինք նրան:

Չե՛յ, կանչեց Վանին:

Թուրքը լուռ էր, հետո քայլ դրեց ու ասաց՝ հեչ:

Եսիմ, կանչեց Վանին, թե բան ունես՝ ասա:

Վանին յափնջին գցեց ու կաղալով ընդատաջ գնաց թուրքին:

Թուրքը մահակով էր և Վանին մահակով էր, բայց կոիվը և էդ
տեսակ բաները եղել էին սավեթական... Վանին ետ՝ յափնջուն
նայեց, և ես սկսեցի կողքի-կողքի, մի քիչ – մի քիչ, քայլ-քայլ,
կողքի-կողքի...

Վանին հասավ թուրքին և թուրքը հասավ Վանուն, Վանին և
թուրքը իրար դեմ կանգնեցին:

Չը, ասաց Վանին:

Չեչ, ասաց թուրքը:

Այդ ժամանակ ես յափնջու մոտ էի: Յափնջու մոտ ես մի քիչ
նստեցի, իբր թե վաղուց էի այդպես մթնշաղի մեջ աչքերս չռել,
հետո պատկեցի յափնջու մոտ և, անզգայանալով, բոլորից ու
ինձանից թաքուն ծոցս առա այդ խլրտուն, փափուկ, դունչները
սառը... Ես սկսեցի կողքի-կողքի, մի քիչ–մի քիչ, քայլ-քայլ,
կողքանց-կողքանց հեռանալ յափնջուց: Նրանց ճանկերը, նրանց
թաց դնչերի հպումը իմ մերկ փորին տհաճ էր: Ես հասա մեր
վրաններին, վրանների արանքներով, կեռմաններով, մտա մեր
վրան, խցկվեցի թախտի տակ: Եվ այդ ժամանակ Վանին թուրքին
ասաց.

Սախլասըն, իբր թե՛ բարև:

Ամոթ է, ասաց թուրքը:

Սան մանըն դոստում, ման սանըն դոստում, ի՞նչ ամոթ դու
իմ բարեկամն ես, ես քո բարեկամն եմ, նյա՞ այիբ, ասաց Վանին և
բերանը բաց նայեց:

Թուլեքը տուր, ասաց թուրքը:

Չափալադդար, ասաց Վանին: Իմ թախտի տակ ես այդ
բառը չհասկացա, և այդ ժամանակ թուրքն ասաց.

Որ չգիտես՝ թուրքերեն մի՛ խոսիր:
Բիլերամ, ասաց Վանին: Գիտեմ:
Դե որ գիտես՝ լամուկլարը մանավոր, ասաց թուրքը:
Լակոտները տուր:
Բիլմերամ, ասաց Վանին, հեչ բիլմերամ: Իբր թե՛ չգիտեմ,
տեղյակ չեմ:
Մա՞ն, ասաց թուրքը, դո՞ւ չգիտես:
Ման, ասաց Վանին, ես չգիտեմ:
Անոթ է, ասաց թուրքը, այ բալամ:
Էս մեր սարերն են, բարով եք եկել մեր սարերը, ասաց
Վանին, էս Շիշթափն է, էն՝ Գառնաքարը, նյա՞ թուլա, ասաց
Վանին, ի՞նչ լակոտ:
Շան էրկու լակոտը, ասաց թուրքը:
Որ չգիտես՝ մի՛ խոսիր հայերեն, ասաց Վանին:
Վանի՛, կանչեց Ասատուրը:
Մայր դրը, ասաց Վանին: Բեռլինն ինքն է գրավել, մայր
է, Բեռլինըն բիլերսա՞ն:
Բիլերամ, ասաց թուրքը:
Բա որ գիտես՝ ինչո՞ւ ես խոսում, ասաց Վանին: Շուն է,
վեցը չի ծնել՝ հինգն է ծնել, բեշ, ասաց Վանին:
Դորդ, ասաց թուրքը, դու երկու հատն ես գողացել:
Կրրիս, ասաց Վանին: Քառասուն:
Դորդ, ասաց թուրքը: Չորսը:
Յուզ, ասաց Վանին: Հարյուր:
Նետվոյ, ասաց թուրքը: Քոնը չեն, նետվոյ:
Ուլախ, ասաց Վանին: Տավար:
Դորդ, պնդեց թուրքը: Չորսը:
«Մին, իմ թախտի տակ մտածեցի ես: Հագար»:
Օքյուզ, ասաց Վանին: Ես չհասկացա:
Էս փեարը տեսնո՞ւմ ես, ասաց թուրքը: Շան էրկու լակոտս
գողացել ես:
Անոթ է, ասաց Վանին, էդ տեսակ բաները սավեթական
իխշանությունից առաջ են եղել, ի՛նչ գողության, փեշքեշ դրը:

Փեշքեշ չեմ անում, ասաց թուրքը, չեմ նվիրում:

Ի՞նչը չես փեշքեշ անում, ասաց Վանին:

Թուլաները, ասաց թուրքը:

Ի՞նչ թուլա, ասաց Վանին:

Շան լակոտները՝ որ գողացել ես, ասաց թուրքը:

Ի՞նչ գողություն, ասաց Վանին:

Որ գողացել ես շան լակոտները՝ էդ գողություն, ասաց
թուրքը:

Չափալաղդար, ասաց Վանին:

Հեչ ամոթ չունես, ասաց թուրքը, յոխտուր, չունես:

Գաշտի գյուղերից, է՛, եկել ես, բեզարած մարդ ես, ոնց չես
ալարում՝ երկու լակոտի համար էդքան խոսում ես, ասաց Վանին:

Աշնանը դրանք շներ են լինելու, ասաց թուրքը, տուր:

Հիմա ամառ է, ասաց Վանին:

Հետո աշուն է գալու, ասաց թուրքը, տուր:

Ի՞նչ տամ, ասաց Վանին:

Թուլաները:

Ո՞րտեղից:

Յափնջու տակից:

Գնա վերցրու, ասաց Վանին, բայց էդ բարեկամություն
չեղավ:

Աշնանը դրանք շներ են լինելու, ասաց թուրքը, մի՛
նեղացիր:

Տար, ասաց Վանին, աշնանը դրանք շներ են լինելու:

Լակոտները փորիս սեղմած՝ իմ թախտի տակ ես քարացա:

Թուրքը լուռ էր, հետո թուրքն ասաց.

Նայած ով կպահի:

Նայած ով կպահի, ասաց Վանին:

Պահողը գիտի, ասաց թուրքը:

Ես լավ չորբան եմ, ասաց Վանին, կովի էս չորս տարում

գիլին մի ոչխար չեմ տվել, մի ոչխար չեմ կորցրել:

Գտե՞լ, ասաց թուրքը, իսկ գտե՞լ:

Մենք ոչխար չենք գտնում, ասաց Վանին, մենք լակոտ ենք

գտնում, էդ էլ էն ժամանակ, երբ տեղ ներս նեղ է լինում:
Ունեցածներս մի պատավ շուն է, հայ-հայր գնացել վայ-վայն է
մնացել:

Սաղ օլ, ասաց թուրքը, ողջ կաց:

Սանդա սաղ օլ, ասաց Վանին, դու էլ:

Իմ թախտի տակ ես հոգոց քաշեցի, և կանայք այդ ժամանակ
Լոլանց հարսի դռանը ձեռքները ծոցներում, երամի պես, ինչպես
թռչունն է շտկվում, ոտից ոտ փոխվեցին և բոլորը միաժամանակ
մտածեցին, որ Վանին լավն է և Լոլանց Չարիկը՝ նույնպես:

Վանի՛, կանչեցին կանայք:

Հեռու աղջամուղջի մեջ թուրքը խառնվում էր ճանապարհի
մթանը, կաղ ոտի վրա Վանին շուտ եկավ:

Վանի, ծիծաղեցին կանայք, խի՞ ես էդքան լավը:

Լա՞վն եմ որ, ասաց Վանին: Լավը չեմ:

Շատ ես լավը, կանչեցին կանայք:

Բա որ լավն եմ, ասաց Վանին, դուք ինչո՞ւ չեք լավը:

Մենք էլ ենք լավը, կանչեցին կանայք, մեր մեջ մի լավը կա,
Վանի, մի շատ լավը կա, դեսն արի:

Էդ ո՞վ է, որ ես չեմ նկատել, աչքը կկոցած ու բերանը
կիսաբաց՝ սպասեց Վանին:

Լավ չես տեսնում՝ չես նկատել, ասացին կանայք, Չարիկը:

Լոլանց Չարիկը:

Դեսն արի, կանչեցին կանայք:

Լոլա՞նց, հարցրեց Վանին:

Լոլանց, ասացին կանայք և սպասեցին:

Ոչխարս անտեր է, ասաց Վանին: Չեմ կարող գալ:

Չավե՛ն, կանչեցին կանայք, Չավեն, Չավեն: Այ տղա, Թի,

ջղայնացան կանայք: Թի Չավեն:

Վանի՛, իրենց վրանում արթնացավ Չավենը, ուզում են
պսակեն՝ փախիր, ծիծաղեց Չավենը:

Էդ՝ քե՛զ ով է բանի տեղ դնում, տո Թի, ոչ էն է բարկացան,
ոչ էն է սիրեցին իրենց Չավենին կանայք. դու քու փետն առ ու
գնա ոչխարդ:

Պսակում են, Վանի, փախիր, ծիծաղեց Չավենը: Ձեռքները
ծոցներում՝ կանայք մի պահ մոլորվեցին, ապա.

Տո ես քու գլուխը թաղեմ, խմբովին, երամի պես, քայլ դրին
կանայք: Տո Թի, այդ մթան մեջ քարուփետ փնտրեցին կանայք:
Չավենը ծիծաղելով՝ «թի-թի-թի-թի», փախավ, և կանայք նրա
ետևից փետ շարտեցին: Ոչխարդ ո՛ր է:

Վանի, շոտ եկան կանայք, դե՛սն արի:

Վանին լուռ էր, ուրթը երեկոյի մեջ լուռ էր, հետո Վանին թուրը
կուլ տվեց, թքի հետ կարծես ադամախնձորը կուլ տվեց ու բան
ասաց:

Վանի՛, Շիշթափի փարախից կանչեց Չավենը, պսակում
են՝ փախիր:

Բա երեխե՞քը, ասաց Վանին: Չէ՞ երեխեք ունի:

Երեխեքն ի՞նչ, չհասկացան կանայք: Երեխեքը Շամուտի
սարում տատի մոտ են, մի տասն օրից կգնաս կբերես:

Չէ, ասաց Վանին, բա երեխե՞քը:

Բա երեխեքը ո՞րք մնան, ասացին կանայք: Վանին լուռ էր:

Վանի, խի՞ ես էդքան լավը, ասացին կանայք:

Էդ ո՞ւմ համար ես էդքան լավը, ասացին կանայք:

Վանի, շապիկդ մաքուր կլինի, շորերդ մաքուր կլինեն,
ասացին կանայք: Իրիկունները տաք ճաշ կուտես, ասացին
կանայք: Շորերիցդ ոչխարի հոտ է գալիս, ասացին կանայք:

Նրանք նրան շրջաատեցին, իրենց երամի մեջ նրան,
խոսելով-խոսխսելով, քաշելով-հրելով, ծիծաղելով-լացելով,
տարան Լոլանց հարսի դուռը, ներս հրեցին ու դուռը դրսից
փակեցին: Լոլանց հարսը դարձավ Քառանց հարս, և ուրթը լուռ
էր:

Իմ մայրը ժպտում էր, լամպի պայծառ լույսի մեջ անընդհատ
ժպտում էր, բայց նավթն ափսոս էր, իմ մայրն իջեցրեց պատրույզն
ու փչեց լամպը: Ես լսում էի, թե մթան մեջ ինչպես է շրշում նրա
ժպիտը, հետո՝ թե քունքերի վրա ինչպես է ցամաքում արտասուքը:
Մեր, այ մեր, ասացի ես, ինչո՞ւ ես լաց լինում: Լաց չեմ լինում, քնիր,
ասաց նա: Բա ի՞նչ ես անում: Ուրախանամ եմ, ասաց նա: Մեր, այ

մեր, Չարիկի մարդը լա՞վ մարդ էր: Ասատու՞րը: Նրա անունն է՞լ էր
Ասատուր, այ մեր: Ասատուրը լավ տղա էր, քնիր: Մեր, այ մեր, բա
որ Ասատուրը գա տեսնի Չարիկն ամուսնացել է: Ասասուրը չի
գալու, քնիր: Բա որ հանկարծ գա, գա տեսնի իրենց տունը
դատարկ: Չի գալու, ասաց նա, վիրավոր էր, Թիֆլիսի
հիվանդանոցում տանջվեց, տանջվեց խեղճ տղան ու մեռավ: Մեր,
այ մեր, բա հիմա նրան ո՞վ է հիշելու: Իրա հերնումերը, ասաց նա,
մեր չունեն՝ հերը: Մենակ հե՞րը, այ մեր: Մենակ հերը, ասաց նա:
Մեր, այ մեր, բայց հերը մեծ է, ծեր է, ուժ չունի: Չարիկը, ասաց նա:
Մեր, այ մեր, Չարիկը հիմա նրան կհիշի ու լաց կլինի: Թող լաց
լինի, ասաց նա, քնիր: Մեր, այ մեր, Վանին չի թողնի, Վանուց
կանաչի, չի հիշի: Թող չթողնի, թող չհիշի, ասաց նա, թող մի կուշտ
լաց լինի ու ազատվի, մեղք է էն աղջիկը: Մեր, այ մեր, Չարիկը չի
հիշի՝ նա կմնա դռանը:

Ո՞վ դռանը կմնա, անկողնի մեջ վրա նստեց մայրս:

Ասատուրը:

Խեղդված, խուլ՝ նա շնչաց. Հիսուս Քրիստոս. Թիֆլիսի
հիվանդանոցում Ասատուրը մեռել է, թաղել են, չկա, ապրողը
պիտի ապրի, քնիր:

Մեր, այ մեր, որ մեռնում են՝ լրի՞վ են մեռնում: Լրիվ, ասաց նա:
Իրենք էլ չե՞ն լինում: Չեն լինում, ասաց նա: Մեր, այ մեր, էդ
ինչպե՞ս է լինում, որ լինում են, հետո էլ չեն լինում: Չգիտեմ, ասաց
նա, գնա մահին հարցրու: Բա մե՞ղք չեն, այ մեր: Մեղք են, ասաց
նա. տանջվեց, տանջվեց ու հանգավ խեղճ տղան: Մեր, այ մեր,
կգա, դուրը փակ կլինի, կմնա դռանը: Տուն չի ունենա, երեխաներն
ուրիշի երեխաներ կլինեն, չեն թողնի իրենց գրկի, կինն ուրիշի կին
կլինի: Անցորդ մուրացիկի պես, օտարականի պես վիզը թեքած...
Մեր, այ մեր, շան լակոտները հիմա իրենց մորը հիշո՞ւմ են: Շան
լակոտները հիմա քնած են, ասաց նա, քնիր:

Լռության մեջ ես ականջ պահեցի իմ ներսի ձայներին, և ես
լսում էի, թե շան լակոտներից ինչպես են անջատվում նրանց
փոքրիկ երագները, և ինչպես է շրշում զեփյուղը խոտերի մեջ, և իմ
ներսում շվիի նվագ կար, հյուսվում էր, հավաքվում էր, քանդվում

Էր, ցրվում էր... Ես կարծում էի նվագն իմ ներսում ու ինձ համար է, միայն ես եմ լսում, բայց դա իմ ներսում չէր, և դա գեփյուրի շրշյունը չէր, և շան լակոտներից իրենց մոր մասին նրանց փոքրիկ երագները չէին անջատվում իր հին շվին իր թեփուկոտ, իր խշխշան շրթունքներով փշում էր Դանելանց Արտեմ քեռին, փշում էր դրսում մնացածների և անկողնի մթան մեջ իրենց ներսի ձայներին ականջ պահողների համար, ծկլթոցով ցամաքող արտասուքի և շրշյունով ծաղկող լուռ ժպիտների մասին, խեղճ Վանու և խեղճ Չարիկի համար, որոնք հիմա, Չարիկը և Վանին, մարդուկնոջ հին լուսանկարի պես, իրար կողքի նստել էին թախտին, աչքները թարթում էին և իրենց ներսում լսում էին Ասատուրի խեղճ գոյությունը, իրենց երեխաների անխռով քունը Շամուտի հեռու սարում, շվիի նվագը և թե ինչ է լինելու հետո: Վանի, հե՛յ, Շիշթափի փարախից կանչեց Չավենը, տեղդ նե՞ղ է, ծիծաղեց Չավենը, տեղդ տա՞ք է, տեղդ նե՞ղ է...

Այտա, համոզիր, իր սառը փարախից, յափնջու միջից, աստղերի տակ կանչեց Չավենը, տես թե քույր ունի՝ քրոջն էլ ինձ համար ուզենք, ինձ համար ուզենք, ինձ համար...

Իրենց վրանում թախտին կողք-կողքի նստած՝ նրանք լուռ էին, Չավենի խոսքերի վրա գուցե թե լուռ ժպտացին, հետո վրանի դուռը շրխկաց, ու դուրս պրծավ պանրի չափ սպիտակ, աղջամուղջի մեջ շատ սպիտակ մերկ մի երեխա, ու կչկչալով, կտկտալով, ծիծաղից խեղդվելով փախավ, նրա ետևից՝ ցամքոցը թե շապիկը ձեռքին՝ մայր Չարիկը.

Բռնեցեք, բռնեցեք, էդ ավագակին բռնեցեք:

Թող, ախչի, թող գա, Շիշթափի լանջից կանչեց Վանին:

Կմրսի, ասաց Չարիկը:

Հեռու բարձր սարերն սպիտակել էին. կարկուտ էր դրել:

Յափնջու մեջ՝ Վանին նայում էր, թե ինչպես է մրջնաթմբերի ետևը կորչելով ու դարձյալ սպիտակին տալով, կտկտալով ու չորեքթաթ, շաղոտվելով գալիս իր տղան, և նրա հետ գնամ էր կարճ, բրդոտ, բարձր գամփոր, հետո Վանին ասաց.

Յուրտը դրան ինչ է անելու:

Ես նստել էի մեր վրանի դռանն ու դողում էի: Ես նայում էի հեռու սարերի կարկուտներին ու ավելի էի դողում: Ձեռքերս ծնկներիս մեջ սեղմած՝ ես նայում էի թաց խոտերի միջով դեպի հայրը չորեքթաթվող մերկ այդ երեխային և սարսռում էի: Կարմիր բարձր գամփոփ բուրդը տաք էր թվում, բայց այդ մորթին իմը չէր, այդ սառը կարկուտների դեմ՝ ես շվիի պես մերկ էի, ցուրտն իմ մեջ սվավում էր: Ասում էին խակ սալոր են կերել՝ դողերոցք է, ասում էին բկացավ է, իսկ մերկ այդ երեխան գույգ թաթիկով կառչել էր այծի կրծից, ծծում էր տռուզ պտուկը, այծը նրան քարշ էր տալիս, բայց նա կպել էր ու ծծում էր: Եվ իմ մայրն ասաց, որ սարերն ինձ համար չեն, ես սարերի համար չեմ:

Գնա գյուղ, ասաց իմ մայրը, քաղաք գնա:

Եվ իմ թուրքերենը կիսատ մնաց, և այդ պատճառով էլ հիմա լավ չպատմեցի Վանու և թուրքի գրույցը շան լակոտների մասին: Թուրքն ասաց. «Աշնանը դրանք շներ են լինելու»: Վանին ասաց. «Եթե լավ պահեն»: Թուրքն ասաց. «Դու լավ չոբան ես՝ լավ կպահես»: Վանին ասաց. «Կովի էս չորս տարում գիլին մի ոչխար չեմ ավել, մի գառ չեմ տվել, ընկերս եղել է մի հին, մի պառավ, մի մաշված Չամբար»: Թուրքն ասաց. «Ես քեզ լակոտ չեմ տալիս— ախպեր են տալիս, ընկեր են տալիս»:

Սարերն ինձ համար չէին, բայց քաղաքն էլ ինձ համար չէր: Իմ հորաքրոջ տղան նստեց նամակ գրելու, գրեց, որ եղանակն այստեղ Երևանում լավ է, որ ինքը լավ է, որ ես լավ եմ, որ քնում ենք լրիվ ութ ժամ, նախաճաշին տալիս են ջեմ, կարագ, քաղցր կակավո, ճաշին տալիս են բորշ, կատլետ, կամպոտ կամ խաղող, ընթրիքին տալիս են բիտկի, չախոբիլի, գունավոր թեյ՝ չորս կտոր շաքարի հետ, սև ու սպիտակ հացն ինչքան ուզես, և մեր ուսուցումն առաջ է գնում: Դա ճիշտ նամակ էր: Առավոտյան տողանից երեկոյան տողան՝ այդտեղ ամեն ինչը կար, նա գրում ու լաց էր լինում, ամեն էջի վրա՝ երկու կաթիլ արտասուք: Երկու կաթիլ՝ որովհետև երկու աչք ուներ, ամեն աչքից՝ մի կաթիլ: Երկու աչքից նա կարող էր կաթեցնել շատ կաթիլներ, բայց նամակը կչեչոտվեր, չէր կարդացվի: Դա սուտ արտասուք չէր, դա ճիշտ

նամակ էր, բայց նրա կակավոն ինձ դուր չէր գալիս, նրա գունավոր թեյն ինձ դուր չէր գալիս, նրա արտասուքն ինձ ծիծաղեցնում էր: Եվ դեռ՝ գյուղացիների ինչի՞ն էր պետք քաղաքային եղանակի լավությունը:

Գրիր, որ շատ չես լաց լինում, որպեսզի նամակն ընթեռնելի մնա, ասացի ես:

Նա կարողանում էր լինել միաժամանակ հուզումնալից և կարգապահ: Նա ծրարեց նամակը, գրեց հասցեն, բայց հասցեի վրա լաց չեղավ, որովհետև փոստատարները նրա արտասուքը քանի տեղ չէին դնի, հասցեն պարզապես սխալ կկարդային... և կոկ հագնված, ձիգ, կոշիկները մաքուր՝ գնաց կանգնեց ուսմասվարի դեմ: Նա նրանից թույլտվություն վերցրեց ծրարը տանելու, փոստարկղ գցելու: շեռո, դարձյալ թույլտվությամբ, նա գնաց մարզիկի հոյակապ իր մարմինը, մերկ, ժամը երեք ռուբլով պահելու գեղարվեստի ակադեմիայի ուսանողների դեմ՝ որպեսզի նրանք քանդակեն իրենց «Ընթոստը», «Պատանին», «Հասունացում», «Ապառաժներ մենք կպոկենք»... իսկ այդ ժամանակ ես նստել էի գրելու իմ նամակը և չէի կարողանում: «Սարերի կարկուտը հալվե՞լ է», գրում էի ես և ջնջում: «Շները ո՞նց են», գրում էի ես և ջնջում: Արտերը դեղնե՞լ են, սոռը հասե՞լ է, հետո որ կարկուտները հալվեցին ու գետը վարարեց՝ մեր լողալու տեղը ավա՞զ չի լցվել, թուրքն ու Վանին չե՞ն կովել, պապն այգում կանգնա՞ծ է, Աբովենց բալը չի՞ կարմրել, ներին հոտը քաշո՞ւմ է, Ասատուրի անունը դեռ մայո՞ր է, Արտեմ քեռին չի՞ նվագում, էն հեռու լանջի երկու հաստ կարմիր կակաչը դեռ էնպես կարմի՞ր են կանաչի մեջ, լոբին ծաղկե՞լ է, շները ո՞նց են...

Ես հանրակացարանից դուրս եկա, գնացի, այդ տապի ու փոշու մեջ Երևան ոլոր-մոլոր քաղաքում գտա Շիլաչի թաղը, Շիլաչի՝ իմ մոր հորաքրոջ դստեր տունը:

Պա՛հ, պա՛հ, պա՛հ, ծիծաղեց իմ մոր հորաքրոջ դստեր ամուսինը, նա թոշակատու ու պարապ էր, ամեն ինչի վրա ծիծաղում էր: Նա հին հաղպատեցի էր, բայց իրեն գյուղացի չէր համարում, այլ համարում էր հեղափոխական, որովհետև

ապստամբել էր, նախ, ամբողջ Հաղպատը, հետո՝ նա տեղյակ էր, թե Լոռվա երկաթուղային կամուրջն ինչպես են խլել հայ հեղափոխականները վրացի հակահեղափոխականներից: Էլ քո ի՞նչն է գյուղացի, ծիծաղեց նա, իսկական քաղաքի տղա ես դարձել, գավաղսկոյ, կնքեց նա:

Այդ տապի ու փոշու մեջ իմ մոր հորաքրոջ դուստրը մի քիչ լաց եղավ մեր սառը կարկուտների համար, սառն աղբյուրների ու գնգուն կանչերի համար և պաղպաղակի փող տվեց՝ հինգ ռուբլի: Ահնիճորը քանի հիշես՝ գագով ջուր խմիր, լաց եղավ նա, քանի հիշես՝ պաղպաղակ կեր:

Գյուղը լավն է, բայց գյուղացիք... թթվեց նրա ամուսինը: Լենինն է ասել, վախեցրեց նա. ընկեր Լենինն ասել է, որ ահնիճորցիք լավ հեղափոխական չեն:

Երեխայի սրտին մի կպիր, հագվեց իմ մոր հորաքրոջ դուստրը:

Օրենքով պիտի գյուղում էլ քաղաքացիք ապրեին, քաղաքում էլ, հանգիստ ասաց իմ մոր հորաքրոջ դստեր ամուսինը:

Էդ ո՞նց, շնչացի ես:

Չհասկացա՞ր, որ կատակ են անում:

Հասկացա:

Կատակ էի անում, ասաց նա: Ոչխարապահ շան պես պիտի հավատարիմ լինել, ոչխարապահ շան պես:

Հինգ ռուբլին բռիս մեջ՝ ես պտտվեցի քաղաքում:

Կենտրոնական շատրվանն առատ խշշոցով փշրվում էր:

Կառավարական տան դեմ հյուրանոցի շենքը զարդարվում ու զարդարվում էր շինարար գնդոցների մեջ: Ես նայեցի հյուրանոցի շենքին, նայեցի Կառավարական տանը և դարձյալ նայեցի հյուրանոցի շենքին, և հյուրանոցի շենքի ծանր կամարները մտածում էին Կառավարական տնից էլ գեղեցիկ լինել, իսկ Կառավարական տունը կեցած էր որպես կատարելություն և հյուրանոցի շենքին ասում էր՝ եղիր, և մյուս շենքերին ասում էր՝ եղեք:

Ես պտտվեցի քաղաքում:

Նկուղային գով դահլիճում տղաները մարզվում էին: Նրանց մեջ բռնցքամարտի շենայիոն կար: Մարզիչը վստահ էր, որ նրանց մեջ շենայիոն կա: Մարզիչը գիտեր, որ շենայիոնը նրանց մեջ է, բայց դեռ չգիտեր ով է շենայիոնը: Ով որ քրտներ: «Աշխատեք, աշխատեք, ասում էր մարզիչը, մի՛ կանգներ: Ձախդ, ձախով, ձախով», ցատկոտում էր մարզիչը: Մատով՝ նա ինձ ներս կանչեց: Ձեռքի շարժումով՝ դարձյալ ներս կանչեց: Ես կարմրեցի, պատուհանի ճաղերից հեռացա, դանդաղ թափառեցի քաղաքում: Փողոցը լցվեց աղջիկներով: Բժշկական ուսումնարանի, բժշկական ինստիտուտի, բանասիրության բաժնի դասերը վերջացել էին, և մայթերը, փողոցը, խաչմերուկները լցվեցին աղջիկների շողք ու հրճվանքով, արևային ակնոցներով, գգեստների հրճվանքով, իրենց շատությամբ, իրենց լավությամբ, իրենց հմայքով:

Ըմբոստ, ասացի ես իմ հորաքրոջ տղային, երեք ռուբլի փող տուր:

Ինչի՞դ է պետք, ասաց նա:

Եթե երեք ռուբլի փող տաս՝ ութ ռուբլի կունենամ, ասացի ես, եթե ութ ռուբլի ունենամ՝ կգնամ Դիլիջանով գյուղ:

Ահնիճո՞ր, ոչ էն է հարցրեց, ոչ էն է հեզնեց նա:

Ահնիճոր, ասացի ես:

Ի՞նչ կա Ահնիճոր, հարցրեց նա:

Դու ինչո՞ւ էիր լաց լինում:

Ես լաց եղա՝ պրծավ իմ Ահնիճորը, հանգիստ ասաց նա, դու էլ լաց եղիր՝ թող պրծնի:

Խոնարհ, երեք ռուբլի փող տուր, ասացի ես, երեք ռուբլի փող տուր, Ըմբոստ, Պրոմեթեոս, չսկա, չրեշ:

Չունեմ, ասաց նա, ունեմ՝ վաղվա համար է, վաղը, ասաց նա, ընդամենը վաղը, երբ արդեն մեծ լինենք, էդ փողերը մեզ պետք են գալու:

Բայց հիմա ինչո՞վ գնամ Դիլիջան:

Մի գնա Դիլիջան, ասաց նա:

Գնում եմ, ասացի ես:

Է, գնա, ասաց նա:

Փողս քիչ է, ինչո՞վ գնամ:

Գնացրով, ասաց նա: Գնացքի համար քիչ չի, որ ուզենաս՝
ծծակ էլ կառնես:

Ավտոյով՝ Դիլիջանով մոտիկ է, Դիլիջանից դենը սարերն են,
ի՛նչ գնացք ու ծծակ:

Ծծակ, ասաց նա, ծծիչ, սուկա, որովհետև դեռ երեխա ես:

Դու արդեն մեծ ես, ասացի ես, բիսկի, կատլետ, գունավոր
թեյ, չախոբիլի, երկու կաթիլ արտասուք:

Չետո ես կանգնել էի քաղաքի գլխին, սպասում էի, որ անցնող
մեքենաներից որևէ մեկն ինձ վերցնի հինգ ռուբլով, և ինձ թվում
էր, թե այն ժամանակ՝ երբ Կառավարական տունն ինձ դուր էր
գալիս և հյուրանոցի ծանր կամարներն ինձ դուր էին գալիս, և այն
ժամանակ՝ երբ բռնցքամարտիկների թեթև, խոնավությունն ինձ
դուր էր գալիս, և այն ժամանակ՝ երբ մայթերն ու խաչմերուկները
լցվեցին աղջիկներով ես դավաճանում էի և դարձյալ դավաճանում էի և կրկին
դավաճանում էի սարերին, և Վանին ու թուրքը
աղջիկների այդ հորդուն շքեղության դեմ խեղճ տգետներ էին, և
պատավ շունը նվում էր Է՛ երագում տեսածի–չտեսածի չափ հեռու
մի անհայտությունում լքված... թող նվա, նվա ու սատկի:

Մի մեքենա կանգ առավ: Ես մոտեցա հարցնելու, թե կտանի՞
ինձ հինգ ռուբլով... և իմ մազերից, իմ ծոծրակից, իմ ձեռքերից ու
թևատակերից բռնած ներս քաշեցին, դրեցին իրենց տակ ու
նստեցին վրաս ֆիզկուլտուրայի դասատուն, ուսմասվարը, իմ
հորաքրոջ տղան և էլի մի կամ մի քսան հոգի:

Վայրենիներ, աղաղակեցի ու թարտացի ես:

Իմ վրա նրանք լուռ էին, հետո իմ հորաքրոջ տղան ծիծաղեց.

Քառանց Վանուն կարոտել էր:

Կարոտ է, հո սովածություն չի՝ կանցնի, եկավ ուսմասվարի
ձայնը, մի քիչ տղամարդու համբերություն ունեցիր՝ կանցնի:

Վայրենիներ, բռիներ, գյուղացիներ, հեղափոխականներ,
հակահեղափոխականներ, անհասկացողներ, բաց թողեք ինձ,

աղաղակեցի ու թարտացի ես:

Կատակ եմ անում: Վաղուց փռշտացել եմ, կեղտոտ նստատեղի փռշին հիմա իմ
ռունգներում չի, իմ ծոծրակը հիմա չի հիշում

իմ հորաքրոջ որդու մկանուտ նստուկի պնդությունը, և արդեն
կատակ եմ անում: Բայց հենց այդ պինդ նեղվածքում էր, որ ես
զգացի բաց սարերի սանձակոտոր ազատությունը:

Բաց թողեք, թարտացի ես: Կորեք իմ վրայից, գավաղսկոյ
շանորդիներ:

Ուժեղ է, ասաց ֆիզկուլտուրայի դասատուն, ինչո՞ւ չի
բռնցքամարտի գալիս:

Թքած... բայց իմ հորաքրոջ տղան իմ գլխին նստեց, և ես
չկարողացա թքել ուր որ հարկն է:

Տես, ասացին նրանք բժշկական ինստիտուտի մոտ, եթե
գլուխդ ցավում է՝ էս աղջիկներին ասենք բուժեն:

Եթե ցավող ատամ ունես՝ տանենք էս աղջիկները հանեն,
ասացին նրանք բժշկական ուսումնարանի մոտ:

Ատամը ոչինչ, ասացին նրանք, ատամը գյուղում էլ եմ
հանում:

Գյուղում արքանը զցում են ու կոպիտ քաշում, ասացին
նրանք, կամ ատամը կջարդվի, կամ արքանը: Իսկ սրանք
ցավագրկում են:

Գիտե՞ս ոնց են ցավագրկում, ասացին նրանք. խաժ
աչքերով նայում են՝ դողում ու անջատվում ես, մեկ էլ տեսնում ես
ատամդ չկա, իսկ իրենք նայում են խաժ աչքերով:

Սա տպարանի շենքն է, ասաց իմ հորաքրոջ որդին. եթե
բանաստեղծ դառնաս ու սարերի մասին բանաստեղծություն գրես՝
էստեղ են տպելու:

Սարերը՛, ոռնացի ես:

Այո, սարերը, ասաց նա, հետո՞ ինչ:

Վանին, ոռնացի ես, Ասատուրը, ոռնացի ես, ներին,
կարկուտը, շները...

Շները ես էլ գիտեմ, հետո՞ ինչ:

Դու ոչինչ էլ չգիտես, հեկեկացի ես:

Գիտեն, ասաց նա, շները գիտեն, լսիր:

Դու մենակ չախոբիլի գիտես, խեղդվեցի ես, ու գունավոր թեյ:

Նայիր, ասաց նա և մատով Նորք ցույց տվեց: Նորքում նա ցույց էր տալիս կարմիր մի մենաուռուն՝ արևոտ մի այգու մեջ: Տեսա՞ր, ասաց նա, 33.000 ուրբի արժե, ծախում են, արդեն ունեն 333 ուրբի: Բայց լսիր, ասաց նա, շներն էլ գիտեն: Լսո՞ւմ ես, շների մասին են պատմում:

Դու քո գունավոր թեյի մասին պատմիր:

Չէ, շների մասին են պատմում, լսիր: Ձորից է՛ ուրթը չէր երևում: Շիշթափը թուրքի մի փափախի չափ էր երևում: Գնա ու գնա: Մոռ էի քաղել, ամանս լցվել էր, գնում էի ուրթ: Մոռ էի կերել, սիրտս խառնում էր ու քաղցած էի: Լսո՞ւմ ես: Արևը: Խփում ու տափակում էր գետնին: Գնա ու գնա: Շիշթափը մի փափախի չափ էր երևում: Մի չորս-հինգ օր առաջ անձրև էր եկել: Որ սարերում կարկուտ դրեց՝ էն անձրևը: Քաղցա՛ծ, մոռին որ նայում են՝ սիրտս խառնում է: Մեկ էլ տեսնեմ կարմիր մի շուն՝ կողքին մի յափնջի: Ասացի լավ է, հովիվն ուրեմն մոտերքում կլինի, ձեռքին հաց կունենա: Ոչ մի հոտ ու հովիվ... ամայի բաց լանջերն են ու էդ մի կարմիր շունը՝ յափնջու մոտ: Քաղցա՛ծ, փորը կպել է մեջքին:

Վանու Բոբը:

Այո, Վանու Բոբը: Վանին ուրեմն անձրևի տակ է ընկել, յափնջին ծանրացել, ծանր բեռ է դարձել: Դե հիմի արի քարշ տուր էդ բեռը է՛ ուրթ, Շիշթափը մի փափախի չափ է երևում: Վանին յափնջին թողել է էդտեղ, որ չորանա, շունը մնացել է յափնջու մոտ: Սարի չորս-հինգ օրվա տժժան արև յափնջին չորացել է, շունը էդ արևի ու էդ քաղցի մեջ նիհարե՛լ, հատել է, գլուխը թաթերին՝ աչքերի ճեղքից հագիվ նայում է ու ես ինչ իմանամ տեսնո՞ւմ է, չի՞ տեսնում: Նայում են էդ սև, շոգ յափնջուն, նայում են ուրթին, ուրթն էնքան է հեռու՝ որ ալարում են: Դու ի՞նչ կանեիր:

Յափնջին կվերցնեի՝ շունը ետևիցս կբարձրանար ուրթ, ասացի ես:

Եթե շունը յափնջին տար, եթե կարողանար ետևիցդ գալ:

Շանն ու իրա ախպորը թուրքից ես եմ գողացել:

Բայց Վանին դու չես, ասաց իմ հորաքրոջ տղան Երևան քաղաքի մեր հանրակացարանում:

Լուսամատից երևում էր սպորտային լողավազանը: Մի պատանի ոստնակի ամենաբարձր հարթակի եզրին թների վրա կանգնել էր, անշարժ կանգնել էր, նրա մկանները թուխ, բրոնզի փայլ էին տալիս, հետո դանդաղ կորվեց, աղեղվեց, պտտվեց ինքն իր մեջ կծկված, սրվեց ու խփվեց ավազան: Դա գեղեցիկ ցատկ էր: Մի աղջիկ հանվում էր, դանդաղ հանվում էր:

Ծանոթ ունեմ, ասաց իմ հորաքրոջ տղան, գնա՞նք լողալու:

Էդ շանն ու իրա ախպորը թուրքից Վանին ու ես միասին ենք գողացել, ասացի ես:

Հետո՞ ինչ, դրանք հիմա միայն Վանու շներն են: Թուրքը գնացել մտածել, մտածել ու փոշմանել էր, եկավ կանգնեց Վանու գլխին թե՛ Էրզու օխցար, այսինքն երկու ոչխար տուր: Ես քեզ ինչի՞ համար երկու ոչխար տամ: Թուրքիս հախը ցորս օխցար դուր: Ես բե՛կ եմ, խա՞ն եմ, քեզ ո՞րտեղից չորս ոչխար տամ: Դե որ ոչխար չկա՞ թուրքս տուր: Հրեն շներդ, գնա տար: Ո՞նց տանի, խեղճ թուրքին քիչ էր մնում խեղդեին շները:

Զգիտեմ, ասացի ես: Վանին յափնջին վրաներն էր գցել, թուրքի հետ խոսում էր, ես շապկիս տակ առա ու փախա: Սառը դունչները քսվում էին փորիս:

Այո: Ասացի յափնջին տանեմ ուրթ՝ շունը ետևիցս թող գա: Հիմա մոտենում եմ շունը տեսնո՞ւմ է, չի՞ տեսնում, հասկանո՞ւմ է, չի՞ հասկանում, հոգնա՞ծ: Հեռու գվվոց է գալիս, ասում եմ գետակի մոմոցն է կամ ականջներս են քաղցից գվվում: Կռացա որ վերցնեմ՝ շունը կանգնեց ու հաչեց: Հաչոցի ձեն չկար, փորում հազիվ «ավ»՝ բերանը լուռ բացեց ու փակեց, ետևը գետնից չի կարողանում կտրել, առջևի ոտքերի վրա օրորվում ու թույլ գոմոում է՝ նվոցի պես: Ա՛յ շուն, ա՛յ հիմար, ա՛յ ախպեր, ա՛յ անհասկացող, ես եմ, գող չեմ, յափնջին տուր՝ ուրթ գնանք: Յափնջին ինչ է, այ շուն, այ հիմար, որ կողքին վեր ես ընկել

սատկում ես, վեր կաց, մի կողմի վրա գնա, մի բան գտիր կեր ո՛չ.
ընկել է, ու էդ բաց, ամայի սարերում ինքն է ու յափնջին, ուրիշ
ոչինչ չի ճանաչում:

Աղջիկը հանվելը վերջացրել էր, հիմա, կանգնած էր ցածի
նստնակին: Այդպես կանգնած էր, հետո հանկարծ նստնեց,
բացված, ծանր ու ճկուն՝ մի պահ ճոճվեց ու սուզվեց:

Չգնա՞նք լողալու, ասաց իմ հորաքրոջ տղան:

Եվ քաղաքում ծնված, քաղաքում մեծացած, քաղաքում
դաստիարակված աղջկա բացսիրտ մտերմությունը, մի քիչ՝ մի
փակ ժպիտի չափ հովանավորող մտերմությունը հուզիչ էր: Եվ
ավագանի արևոտ մաքրությունը գեղեցիկ էր: Եվ Հանքավան
հովտի շեփորային առավոտներն ու սրսփուն իրիկուններն էին
գեղեցիկ՝ երբ ես ջոկատավար էի, և բարձր դասարանցիների
ծղրտուն հրճվանքը՝ երբ մաքուր առավոտների միջով նրանք
գալիս էին դպրոց և ես գնում էի ինստիտուտ: Եվ ծովն ու ծովափի
լո՛ւյսն էին գեղեցիկ, և օդանավի հզոր տատապա՛նքը՝ որ նրա
սրահների լուսավոր, թեթև, մաքուր, հարմարին փափկության մեջ
չէր զգացվում, գրեթե չէր զգացվում: Աշխարհը՝ մե՛ծ, լուսավոր,
գեղեցիկ... Էդիտա Պիեխան գնգալով երգում էր ի՛նչ Վանի, ի՛նչ
շուն: Օդանավի իմ վերևից Երևանը խճուղին Սևանը–Դիլիջանը
սարերը մեկ և նույն բռան մեջ էին երևում, իսկ էն հին պատանին
ահա՛ ես, հինգ ռուբլին ձեռքին, իր համար հոգս էր շինել Երևանից
Ահնիձոր փախչելը մրջյունը թմբե լեռներ է անցնելու: «Արի
տանեն», քիթս օդանավի լուսամուտին հպած՝ ժպտացի ես:

Շիշթափը չէր երևում, ամբողջ լեռնաստանն այնպես փոքր էր,
որ անհնար էր այնտեղ տեղավորել այնքան շատ-շատ ու այնպես
մեծ-մեծ այդ կանչերը. Չավե՛ն հե՛յ Չահրումա՛ր Շունն ուր է՛
Յափնջու մո՛տ Յափնջին ուր է՛ Հրեն ձորում թողել եմ, թրջվել էր՝
թողել եմ, թողել՛... Եվ երիտասարդ բանաստեղծների՝ աղջիկների
ու տղաների մեր խումբը օդանավի մեջ այնպես անկաշկանդ էր,
գեղեցիկ, և ոսկի փարթամ մազերով գերմանուհին այնպես
շոայլորեն էր գեղեցիկ, որ ամոթ էր նրա մոտ և նրանց մոտ հիշել
Չարիկի ու Վանու խեղճ ամուսնությունը: Բերանը փակ՝ գերմանուհին ծամոն էր

Ծամում և նայում էր արևային խոշոր ակնոցի
ետևից, նայում էր և լուռ ծամում, և իր աննշմար ժպիտի ու խոշոր
մութ ակնոցի ետևում նա գիտեր, որ իմ ներսում սարերի
անքաղաքավար կանչեր կան, և նա նայում ու լուռ ծամում էր
գեղեցիկ մեծ բերանով, և ես կուչ էի գալիս, և նա ժպտամ էր մութ
ակնոցի ու հաստ շրթունքների ետևում: Ես ինձ սեղմում, կուչ էի
գալիս և ինձ ասում էի. «Սեղմիր, սեղմիր, փոքրացրու քո ներսում,
ոչնչացրու՝ թող չլինեն, սեղմիր, սեղմիր՝ թող նվան, նվան ու
սատկեն, սեղմիր»:

Բայց դա ճակատագիր էր:

Գերմանուհու հետ մենք գնացինք Գառնի, և նա շրթունքները
կլորացրեց՝ «օ». գնացինք Գեղարդի վանք, գնացինք Սևան, և
գերմանուհին լողացավ, գնացինք Ջվարթնոցի ավերակներ:
Գերմանուհին քայլում էր՝ և մենք նրա շուրջը վազվզում էինք,
գերմանուհին շրջվում էր՝ և հայ տղաների մեր խումբը նրա հետ
շրջվում էր: Գերմանուհուն ես տարա պատկերասրահ, հետո
Հովհաննես Թումանյանի տուն-թանգարան, ապա Հին ձեռագրերի
մատենադարան, և գերմանուհին ծամոնը թքեց ու ասաց, որ ինքը
քաղցած է: Մենք գնացինք Բարձունքի ռեստորան, խորոված
կերանք և կոնյակ խմեցինք: Ռեհանը գերմանուհուն դուր եկավ,
բայց ռեստորանում հիմա ռեհան չկար, և մենք գնացինք իմ
հորաքրոջ որդու Նորքի այգին: Թարխունն ավելի դուր եկավ, և
տնից լավաշ ու խաշած ձու բերեցին, հետո պանիր բերեցին, հետո
երշիկ բերեցին, հետո սեղան բացեցին այն ծիրանու տակ, որ
Բեռլինում գոհվելուց առաջ տնկել էր այդ այգու հին տերը, և
գերմանուհին ասաց, որ հայերը շատ հյուրընկալ ժողովուրդ են, և
մենք մեզ հյուրասեր ու գեղեցիկ զգացինք: Հետո մենք մաքուր
առավոտի միջով իջանք քաղաք, Այգեստանով, լավաշի փռան
մոտով, Սայաթ-Նովայի մաքուր փողոցով անցանք Գետառը, յոթ
չինարու մոտով մտանք Ալավերդյան ու թեքվեցինք Թումանյան,
որպեսզի ես նրան տանեմ գեղարվեստական իրերի՝ արծաթ
գոտիների, արծաթ ականջօղերի, արծաթ ապարանջանների,
արծաթ ընպանակների սրահ, և անկյունադարձում՝ Խոցերի

հիվանդանոցի քարե սանդուղքին գյուղացի մի կին էր նստել,
ննջում էր, և ես իմ գերմանուհուն հրեցի դեպի մյուս մայթ:
Թևանցուկ՝ ուսով ու արմունկով հրեցի դեպի մյուս մայթ, և նա
ասաց.

Դու գյուղացի՞ ես:

Նո, ասացի ես, ոչ:

Երևանցի՞ ես:

Դա, ասացի ես, այո: Երևանցի:

Խոցերի հիվանդանոցի դռան տակ, քարե սանդուղքին՝ որ
հենց մայթի վրա էր, գյուղացի մի կին էր ննջում, թե՞ շմաժ էր: Նրա
գոգին վանդականախշ շալի մի կապոց կար: Շալը գոնե արձակեր,
զցեր ուսերին, գոնե կապոցին նստեր, թե չէ՝ ամբողջ գիշերն
այդպես սառը քարին:

Արժաթ իրերի տաղավարը դեռ փակ էր:

Խոլոդնո, ասաց գերմանուհին, ցուրտ է, քունս տանում է:

Որովհետև կոնյակը քո մեջ արդեն հանգել է:

Իմ բաճկոնն իր ուսերին՝ Աբովյան փողոցով մենք իջանք
հրապարակ, շատրվանի մոտ նա նորից սրսփաց և ասաց, որ
ուզում է քնել: Հյուրանոցի դռանը ես ասացի.

Հյուրանոցը պատերազմից հետո կառուցվեց:

Այո՞, նա զարմացավ առանց զարմանքի, որովհետև, քունը
տանում էր, չէր ուզում քունը փախցնել: Պատերազմն ինձանից
առաջ է եղել, հորանջեց նա, պատերազմը չեմ տեսել: Դու տեսե՞լ
ես, առանց հարցի հարցրեց նա:

Ես չուզեցի նրա քունը փախցնել: Չեմ տեսել, ասացի ես:

Ես Աբովյանով բարձրացա, Թումանյան փողոցով թերվեցի,
Թումանյանի Նալբանդյանի խաչմերուկն անցա ու կանգ առա.
քնատ այդ կինն ինձ չէր տեսել, կարելի էր չգնալ: Ես քնատ էի,
գուցե ես էի սխալ տեսել, գուցե ոչ մի կին էլ չկար: Ես որոշեցի
չգնալ, բայց գնացի, և քարե սանդուղքին ոչ ոք չկար: Հիմա կարելի
էր գնալ քնել և քնի մեջ անգամ զգալ, որ աշխարհը շոայլորեն,
նվերի պես է գեղեցիկ և քեզ համար է գեղեցիկ, բայց
հիվանդանոցի անկյունում ես բախվեցի այդ կնոջն ու մի

տղամարդու: Ծանր ոչխարահոտը խփվեց քթիս:

Չարի՞կ: Չավե՞ն, դո՞ւ ինչ բանի ես էստեղ, Թի:

Ճանաչելու հետ և ճանաչելուց էլ առաջ նրանք մի վայրկյան ժպտացին, նրանք մի քիչ ուրախացան այն բանի համար, որ իրենք մի օգնական ևս ունեցան, և նա իրենց օգնելու է այն գործում, որի մեջ իրենք էին:

Բա շներն ո՞ւր են:

Շները... նրանք նայեցին միմյանց, ապա կինը վիզը ծռեց ու կախվեց իմ հայացքից. Վանուն բերել ենք:

Վանուն բերել ենք, կրկնեց Չավենը:

Քու Վանուն բերել ենք, ասաց կինը: Որ քեզ տեսնի՝ շատ կուրախանա:

Շները կան, ասաց Չավենը:– Շները սարում են, Վանուն բերել ենք:

Անունդ տվել ենք ու բերել, ասաց կինը:

Ճիշտ է ասում, անունդ տվել ենք ու բերել, ասաց Չավենը:

Գնացրում քու մասին էր խոսում, ասում էր պրոֆեսորը մեր բանաստեղծի ընկերը կլինի, ասաց կինը:

Նրանք այնքան էին հոգնած, որ չէին կարողանում սուտը ճշտի նման ասել: Նրանք գյուղացիներ էին, նրանք խնդրում էին և չէին հավատում, որովհետև իրենց անարժան էին համարում թանկ, թաքուն, հրաշագործ դեղերին, (կաթեցնում են բամբակին ու հպում մեռնողի քո բերանին, և դու աչքերդ տրորելով վրա ես նստում՝ «շորերս բերեք»), անարժան էին համարում պրոֆեսորական ճակատների լուսավոր բռնկումներին և սպիտակ հագած գթության քույրերի փաղաքուշ հայացքներին: Անարժան էին համարում, կամ կարծում էին մենք չենք իրենց արժանի համարում մեր բուժիչ գյուտերի բռնկումներին և մեր թաքուն դեղերը տանում ենք մեզ համար:

Նրանց համար հիվանդությունն անորոշ էր, պրոֆեսորական կարեկցանքի ակունքն անհայտ էր (եսիմ գլո՞ւխ կդնի թե չի դնի), պրոֆեսորների կարողության չափն անորոշ էր և դարձյալ անհայտ էր քաղաքաբնակների մեր սրտում հարգանքն իրենց՝ հովիվներին

(կարող են, բայց կանե՞ն): Եվ մնում էր միայն խնդրելը: Այդ ամբողջ անորոշի դեմ՝ խնդրելը, դարձյալ խնդրելը, խեղճ-խեղճ խնդրելը, անընդհատ խնդրելը, որպեսզի այդ լատիներեն բառերի տակից, այդ ակնոցների ետևից, այդ թանձր անհասկանալիության տակերից վերջապես դուրս քաշվեր այն, ինչը որ իրենք միանգամից, սուփրա գցելու պես, կդնեին քաղաքաբնակիդ դեմ՝ եթե դու սարերում իրենց մոտ լինեիր:

Ռուսերեն էր խոսում, վիզը ծուռ՝ ասաց կինը:

Իրենց մեջ ռուսերեն խոսում էին, ասաց Ջավենը:

Մեզ դուրս արին, իրենց մեջ իրենք ռուսերեն էին խոսում:

Հինգերորդից հանեցին, դրկեցին ոչխարը, ռուսերեն ո՞րտեղից էի սովորելու, ասաց Ջավենը:

Չուր կուզի՝ չեն հասկանա, վիզը ծուռ՝ խեղճ-խեղճ երեսիս նայեց կինը:

Համարյա թե ընկեր էինք, չե՞ս հիշում, էն է ընկեր էինք, բայց թե իմ ռուսերենը կիսատ մնաց:

Նրանք մտածում էին, որ օտար լեզվի այդ պատի ետևում շատ կարևոր մի բան այնպես չի լինում, ինչպես որ լինելու էր:

Հարկավոր էր, որ մեկն այդ պատի ետևում այդ լատիներենի, այդ ռուսերենի, այդ ակնոցների, այդ անկարեկցության մեջ լիներ, բայց լիներ իրենցից՝ գյուղացիներից:

Մեկ էլ, ինչքան որ պետք է, ինչքան որ պահանջի էդ գործը, ասաց Ջավենը, բերել ենք, կա:

Այդպես առանց անունը տալու հեռու ժամանակներում արջի մասին են խոսել կամ այն գազանի, որից որ վախենալիս են եղել:

... վիզը ծռած՝ ասաց Ջարիկը, և ես շատ ավելի բերանը շարժելու ձևից հասկացա, որ խոսքը փողի մասին է:

Տեսնենք, ասացի ես, և նրանք մտածեցին, որ ես խուսափում եմ:

Ինչ որ պետք է՝ կարվի, ասացի ես, և նրանց համար դա ռուսերեն հնչեց:

Գիշերը քնե՞լ եք, հարցրի ես, և նրանք հասկացան, որ ես իրենցից եմ: Գնանք տուն, թեյ խմենք, հանգստանանք, գիշերը

չենք քնել, ասացի ես, և նրանք տեսան, որ իրենց պես գիշերը ես
էլ չեմ քնել, որ քաղաքում իրենք տուն ունեն, քաղաքաբնակ են, այլ
ոչ թե հիվանդանոցի դռանը վիզները թեքած քնատներ: Հետո
կգանք ու... լավ կլինի, հորանջեցի ես: Գիշերը չեմ քնել:

Չոր կուզի՝ չեն հասկանա,– շնչաց կինը: Չհամարակվեց
խնդրել և չհամարակվեց առարկել, միայն շնչաց:

Ռուսերեն չգիտի, ասաց Չավենը:

Իրենք հայերեն գիտեն, ասացի ես, իրենք հո ոուս չեն,
իրենք հասկանում են հայերեն: Գնանք լողացեք, մաքրվեք, թեյ
խմեք, հանգստացեք, ասացի ես, գիշերը չեք քնել: Գնանք
լողացեք:

Իրենց ոչխարահոտի մեջ նրանք կծկվեցին, և այդ պահին իմ
բաճկոնի բույրն ինձ դուր եկավ: Նրանք կարծես թե համաձայն էին
գալ, քնել, մոռանալ, տաքանալ, նրանք, սակայն ոտքները դարձյալ
կախ էին գցում: Նրանք գյուղացիներ էին, նրանց այնպես էր
թվում, թե անհայտության պատի ետևում հրեշը մարդ է խժռում և
մարդուն օգնող չկա: Նրանք չգիտեին, թե ինչքան դուրեկան է, երբ
քո բաճկոնը եղել է մեկի ուսերին և նրա բույրը բերել է իր հետ, և
դու այդ բույրի մեջ ես, և քեզ համար անտանելի է ծանր
ոչխարահոտը:

Եթե հարկավոր է, չոր շրթունքները շարժեց Չավենը, և ես
հասկացա, որ խոսքը դարձյալ փողի մասին է: Փողը նրանք
դժվարությամբ են վաստակում և նրանց թվում է, թե փողն արդեն
ամեն ինչ է: Եթե պետք է, ինչքան որ պահանջվի՝ բերել ենք,
տնքաց Չավենը: Թանկ դեղ է, ուրիշ տեղից ուրիշ պրոֆեսոր
կանչել է, եսիմ, հազար ու մի հարկավորություն:

Միրտը ջուր կուզի՝ կամաչի, ասաց կինը:

Վանին կամաչի՛, ժպտացի ես, թի՛...

Հին Վանին չի, ասաց Չավենը, համ էլ, դե սարերն ուրիշ,
Էստեղ ուրիշ: Մաշվել, հատել է խեղճ Վանին:

Միրտը ջուր կուզի, ինքը չի կարող ուզել՝ չեն հասկանա,
ասաց կինը:

«Ասատո՛ւր հե՛յ», հիշեցրի ես: Դու ոնց էիր ծիծաղո՞ւմ,

«թի-թի-թի»:

Չոր շրթունքները նա անձայն շարժեց, վիզը թեքեց և ոտքից ոտք փոխվեց: Նա բան չասաց: Մենք կաշկանդված ու լուռ էինք և ոչինչ չէր պատահում, և այդ ժամանակ դողոսաց ու հարևան խաչմերուկը կտրեց-անցավ պայծառ ավտոբուսը: Ավտոբուսն անցավ, և մայթը լցվեց աղջիկներով: Եվ դարձյալ այնպես էր, ինչպես որ եղել էր երբևէ ես կարծես թե գյուղ էի փախչում և կարծես թե ինձ դարձյալ բռնել էին և դարձյալ աչքս էին խոթում և դարձյալ քիթս էին խոթում և բերանս էին խոթում քաղաքի ամբողջ գեղեցկությունը, և դա հաճելի ու տհաճ էր սրտխառնուքից հետո վախելու պես: Աղջիկները եկան, գեղեցկացան, պայծառացան, խոշորացան, բուրեցին, (և գյուղացիներս սեղմվեցինք հիվանդանոցի պատին), դարձան ինստիտուտի ուսանողուհիներ իրենց դասախոսի ղեկավարությամբ և մտան հիվանդանոց: Նրանք այնքան լավն էին, որ մեզ թվաց, թե մենք էլ լավն ենք: Մենք պատից հեռացանք ու ազատ շունչ քաշեցինք, և ինձ թվաց, թե այդ հիվանդանոցում որևէ լավ բան կա, թե արբանյակները լողում են և նրանց մեծ ազատության տակ այդ հիվանդությունները մանրիկ բաներ են:

«Աշխարհը մե՛ծ, պայծա՛ր, Նորքի արևոտ այգիներից մինչև...» ես ներս մտա, և աղջիկները հանվում-հագնվում էին: Հերակալը շրթունքների մեջ՝ նրանցից մեկը ծոծրակին շտկում էր դարչնագույն ծանր մազերը և խաժ աչքերով նայում էր ինձ: Նայում էր ինձ, բայց չէր տեսնում, այլ հավաքում էր ծանր մազերը: Սպիտակ, մաքուր խալաթները նրանք կոճկեցին, հագան օսլայած սպիտակ թասակները, քունքի մի թել մազն անցըրին ականջի ետևը, և հիմա պատրաստ էին դասախոսի հետ բարձրանալ, կանգնել հիվանդների դեմ: Պատրաստ էին, բայց դասախոսը չէր առաջնորդում, և նրանք լրջանում ու ավելի էին լրջանում, բայց այդպես էլ չէին կարողանում լրջանալ, որովհետև հրճվանքը գնգում էր նրանց մեջ:

Մարմարե հատակը փայլում էր նեոնային խաղաղ լույսի տակ, շատ առողջ ֆիկուսի մուգ-կանաչ տերևները խնամքով սրբված

Էին և մաքուր փայլ էին տալիս, («բայց այդ փայլը այնուամենայնիվ մեռյալ փայլ է», դրսի գյուղացիներից և իմ միջի գյուղացուց թարուն մտածեցի ես), և այդ լոռիքյան մեջ ուսանողուհիների սպիտակ խումբը լրջանում էր: Հարկավոր էր հիվանդների մոտ բարձրացնել ոչ թե մաքուր առավոտի, գերմանուհու թեթև բույրի և արևոտ այգիների քո հրճվանքը, այլ առողջ, խելացի, բանհմաց և ոչ տխուր մարդու քո բարկությունն այդ անպիտան ցավի դեմ: Դասախոսը շարժվեց, ուսանողուհիները գնացին, և ես գնացի: Դա վերջացած պատմություն էր: Քառանց մի քիչ կաղ, մի քիչ շեկ, մի քիչ չեչոտ, աչքի բիբն սպիտակ Վանին մնացել էր Է՛ն հեռու ժամանակներում իր ծղրտոցի և ուրիշների կանչերի մեջ, և բերվել, մահճակալի մեջ ծածկոցի տակ էր դրվել մի գիրկ այն նյութերից, ինչերից որ ստեղծված էր բերանը կիսաբաց ու աչքը կկոցած Քառանց Վանին, բայց դա Քառանց Վանին չէր, Քառանց Վանին մնացել էր Էն հեռո՛ւ... Դա երեկ գիշերվա կրակը չէր, դա կրակատեղի այսօրվա մի բոռ մոխիրն էր:

Այդ գորշ ծածկոցի վրայով (ես այդ պահին հիշում էի ուրթի մոտ խոտերի մեջ ընկած յափնջին, որի տակ շան լակոտներ էին խլրտում)... պրոֆեսորը նայում էր ինձ այդ գորշ ծածկոցի վրայով, ես նայում էի պրոֆեսորին և սպասում, որ նա հիմա կասի՝ «ամեն ինչ կանենք», բայց նա միայն նայում էր, և ես սպասում էի, թե նա հիմա-հիմա ասելու է՝ «դժվար է, բայց կբուժենք», սակայն նա չէր ասում, այդ գորշ ծածկոցի վրայով նայում էր ինձ, ես նայում էի նրան, և նա չէր ասում՝ «գոնե մի քիչ շուտ բերեիրք»:

Սպիտակ հագած ուսանողուհիները եկան, դասախոսի հետ կանգնեցին մահճակալի դեմ:

Քեզ համար տես ինչ աղջիկներ են եկել, Վանի, ասաց պրոֆեսորը, և այդքանը կարող էի ես էլ ասել:

Վանի Քառայան Ստեփանի, ուսանողուհիների համար ասաց պրոֆեսորը, հովիվ, քառասուն տարեկան, ամուսնացած, չորս երեխայի հայր, կրթությունը՝ քառամյա, Թումանյանի շրջանի Ահնիճոր գյուղացի, վերջացրեց պրոֆեսորը, և այդքանը ես էլ կասեի: Այդքանը Թի Չավենն էլ կասեր: Եթե արտասուքը չխեղդեր՝ Չարիկն էլ

կասեր: Այդքանն այստեղի՝ ապրողներիս աշխարհի բաներն էին և բոլորս էլ գիտեինք: Իսկ որ պատի ետևում Հրեշը

մարդ էր լափում... Պրոֆեսորը նայում էր դասախոսին, դասախոսը

նայում էր պրոֆեսորին, և նրանք ուսանողուհիներին ու միմյանց, բան չէին ասում այն մասին, թե ինչ է կատարվում գորշ ծածկոցի

տակ: Պրոֆեսորը բռնեց նրա ձեռքը, պահեց նրա ձեռքն իր

մատների մեջ, և այդ ժամանակ ինձ թվում էր, թե պրոֆեսորը մի

բան է վճռում, հետո դրեց մոխրագույն այդ ձեռքը ծածկոցին, բայց

ոչինչ էլ չէր վճռել, միջամատով միայն, կամացուկ ծեծում էր

մոխրագույն այդ ձեռքը, և ասաց հենց այնպես առանց հարցի.

Ռ՞նց ես, Վանի:

Ուշ և թույլ, համարյա թե անլսելի, եկավ պատասխանը,

այնքան անլսելի, որ ինձ թվաց, թե իմ ներսում ես եմ ասել՝ «լավ

եմ», և որովհետև պրոֆեսորը մոխրագույն այդ ձեռքը դեռ բռնած

էր և միջամատի ծայրով կամացուկ ծեծում էր այդ ձեռքը, ինձ

թվաց, թե պրոֆեսորը նրա հետ խոսում է մորզեով, իսկ նա

գտնվում է այդ գորշ ծածկոցի տակ այդ մոխրագույն մարմնի ծանր

խորքերում, և մեր ձայները չեն հասնում նրան, աղջիկների

հրճվանքը չի հասնում նրան, և պրոֆեսորը նրա հետ խոսում է

մորզեով:

Հիշում ե՞ս, Վանի, որ քեզ համար շներ գողացա, ասացի

ես, որ թուրքը... որ Ասատուրը... որ էծերը՝ իծանը...

Պրոֆեսորի մատների մեջ նրա ձեռքը կարծես թե շարժվեց,

հետո ծածկոցի տակից եկավ նրա ձայնը.

Շները ոռնում են:

Քեզ համար տես ինչ աղջիկներ են եկել, ասացի ես:

Աղջիկների հրճվանքը նրա մեջ չէր ավելոծվում: Նրա միջի

Հրեշը կլլում էր այդ հրճվանքը:

Շները ոռնում են, ասաց նա, և պրոֆեսորը մատների

ծայրով տկտկացրեց նրա ձեռքը:

«Վանի, խի՞ ես էդքան լավը: Լավը չեմ», հիշեցրի ես, որ

Արտեմ քեռին փշում էր...– որ Ասատուրի մեղալները աստղում

էին... «Մայր՛ր»:

Սարերի կանչերը նրա մեջ, սակայն, չէին գնգում: Հրեշը կլլում էր այդ կանչերը:

Ոչինչ, ասացի ես, պրոֆեսորը հիմա մի լավ սրսկում կանի՝ վեր կկենաս, կգնանք սարերը: Խոսք տուր, որ պրոֆեսորի համար մի ոչխար ես մորթելու: «Թուրքի բե՞կ եմ, խա՞ն եմ»:

Պրոֆեսորը նայեց ինձ, և ես հասկացա, որ Հրեշը կլափի սրսկումը նույնպես: Հետո ինձ ասացին, որ նրա շները ոռնալ էին սկսել այդ պահից: Փողոցում լռություն էր, հիվանդասրահում լռություն էր, իսկ նրա ներսում՝ ինչպես ջրի տակ, և իր լռության մեջ նա լսում էր շների ոռնոցը: Դա վերջացած պատմություն էր: Մի քիչ ազոտի, մի քիչ երկաթի, մի քիչ կրի այն փուխը միացությունը, որ կոչվում է մարդկային կյանք, քայքայվել էր, մնացել էր ազոտի, երկաթի, կրի մի փոքրիկ կույտ, և շները ոռնում էին ավերակների վրա:

Տարօրինակ է, ասացի ես պրոֆեսորին, Հրեշը չի թողնում, որ խեղճ տղան վերցնի աղջիկների հրճվանքը, ուտելիքի հրճվանքը, Հրեշը լափում է խեղճ տղային, բայց չէ՞ որ, պրոֆեսոր, տղայի մահով Հրեշն էլ է վերջանալու, ուրեմն ինչո՞ւ է, պրոֆեսոր, Հրեշը ոչնչացնում ինքը իրեն:

Նա ուրախ էր, որ հիվանդության անունը ես չեմ տալիս: Նա վախենում էր այդ հիվանդությունից:

Գիտեք ինչ հովիվ էր, գիտեք ինչ կատակ էր անում, գիտեք սիրտն ինչքան էր բարի, ասացի ես, հրճվանքը մեջը չէր տեղավորվում, բաժանում էր ամբողջ ուրթին: Եթե այդ հրճվանքից հիմա մի քիչ...

Ռեհանի բույրը քեզանի՞ց է գալիս, ասաց պրոֆեսորը:

Իմ բաճկոնից էր գալիս ռեհանի բույրը, և մենք խոսեցինք արևոտ այգիների, ծովափի, ֆուտբոլի, արբանյակների հանդարտ սահքի, բասկետբոլային կանանց բարձրահասակ խմբի մասին, որոնք եկել են մրցումների և պայուսակները ճոճելով երեկոյի մեջ թրև են գալիս, և այն մասին, որ անբացատրելիորեն հաճելի է՝ երբ անձրևի տակ մեքենայով ճանապարհ եք գնում, լուռ եք և մաքրիչները դեմի ապակին մաքրում են... և դժվար էր անդրադառնալ, որ

ներքևում ինձ սպասում են: Եվ մենք դարձյալ
խոսեցինք ֆուտբոլային կանաչ դաշտի և աջ եզրայինի կտրուկ
սլացքի մասին:

Տար՝ թող քնեն, հանգստանան, հետո կհայտնես, ասաց
պրոֆեսորը: Հետո կսրսկենք՝ գուցե թե գյուղ հասնի:

Սևանով Դիլիջանով Դսեղով հինգ ժամվա ճանապարհ է,
պրոֆեսոր, ասացի ես, այդքան ժամանակ Հրեշը կքնի՞:

Նա ակնոցի տակ տրորեց ակնադբյուրները և ասաց, որ
ուրախ է ինձ ողջ-առողջ տեսնելու համար:

Յասամանի թեթև բույր է գալիս, ասաց նա, թե՞ ռեհանի:

Իջնելիս ես հանկարծ հասկացա, որ, ընդհակառակը,
հարկավոր է հիմա հայտնել՝ քանի դեռ այդպես քնատ են, այդպես
լավ չեն հասկանում, այդպես շշմած են և ցավն իրենց մարմին
առնելու ուժ չունեն:

Ջարիկը բերանը լուռ շարժեց ու ընկավ իր կապոցի մոտ,
կարծես թե կախիչից վերարկու ընկավ, բերանը կիսաբաց՝
Չավենը ժպտաց ու մնաց այդպես ժպտալով: Ծխելով՝ ես նայում
էի Նորքի արևոտ այգիներին և հիշում էի ամայության մեջ յափնջու
մոտ ընկած կարմիր գամփոին կարծես թե ես էի տեսել:

Դե լավ, դուք ողջ լինեք, վեր կաց, ասացի ես:

Տղեդ ո՞նց է, որ շաղոտ իրիկվա մեջ սպիտա՛կ՝ վագում էր,
ասացի ես:

Մարդիկ նայում են, ամոթ է, վեր կաց, ասացի ես:

Ասա՛ թող վեր կենա, Չավեն, ասացի ես:

Վեր կաց, ասացի ես, քեզ եմ սպասում, գիշերը չեն քնել:

Այդ գյուղացիները կարողանում են իրենց վիշտը ենթարկել
ուրիշի կարիքին: Նա սկսեց բարձրանալ, բայց նորից փլվեց:

Գիշերը չի քնել, ասաց Չավենը, վեր կաց:

Եվ նա վեր կացավ: Տաքսու մեջ նա ուռչում ու ուռչում էր, նա
հիմա փղձկալու էր, բայց ձենը կույ տվեց և թուխ, նիհար ու
կնճռոտ՝ սկսեց դուրս նայել: Այդ օտար քաղաքում օտար
մարդկանց մեջ նա իրեն իրավունք չէր տալիս իր վշտով
աղտորելու ուրիշների գնգան հրճվանքը:

Ես միացրի տաք ջուրը և նրան հրեցի լողասենյակ, քաղաքաբնակի իմ կամքին նա չհակառակվեց: Ես մտածում էի, որ ցնցուղի վշտոցի ու գազավառի աղմուկի մեջ նա կարող է արտասավել սրտի ուզածի չափ, բայց ուրիշի այդ փայլուն սպիտակ լողասենյակում նա իրեն իրավունք չտվեց ոռնալ գեղջկուհու իր լացը: Նա այնտեղ օճառվեց, և տաք ցնցուղը հաճելի էր, և օճառվելով տեսավ, որ Վանին մեռնում է, բայց Վանի՛ն է մեռնում, իսկ սրանք իր ոտքերն են, իր փորն է, և օճառն ու տաք ջուրը հաճելի են, իր թևերն են, իր վիզն է... իր երեխաներն են, և ինքը կթվորուհի է և պետք է աշխատի հիմա նաև Վանու փոխարեն: Ոչխարը հիմա մենակ ո՞նց ես պահելու, ասացի Չավենին: Թե իր ներսում իր Վանու մասին ինչ կար՝ նա ինձ բան չասաց: Մեր գործը հեշտ է, բազկաթոռի եզրին ուղիղ նստած՝ ասաց նա, ձեզանից պատմիր: Ո՞ւմ ես ընկեր վերցնելու: Ղեկավարությունն ում որ տա: Ոչ որ Վանի չի դառնա, ասացի ես: Ոչինչ, ասաց նա, ոչխար է, էլի, կպահենք, դու ձեզանից պատմիր: Չարիկն այնտեղ ցնցուղը փակել էր, բայց լողասենյակից չէր ելնում: Մի քիչ մտածելով՝ ես հասկացա, որ նա իրեն իրավունք չի տալիս գեղջկուհու իր մարմինը սրբել քաղաքացու մեր ցամքոցով և այդպես կանգնած սպասում է չորանալու: Ես լողասենյակի դուռը ծեծեցի և ասացի, որ այնտեղ սրբիչներ կան, և նա շտապ վիզն անցրեց գեղջկուհու իր գգեստը, որովհետև կարելի էր թաց-թաց հագնվել, բայց չէր կարելի ցամաքելու սպասելով ուրիշներին մտածել տալ, թե ինքը այդ լռության մեջ, մերկ, կանգնած է ցամաքելու: Երբ սենյակ եկա՝ Չավենը նիրհում էր բազկաթոռի եզրին ուղիղ նստած, նրա մեջքը ծավվում ու գլուխը հակվում էր կրծքին: Բայց նրանք չքնեցին, բազկաթոռի եզրին և բազմոցի եզրին իրար դեմ նստած՝ նրանք կերան իրենց պանիրը, հացը, խաշած ձուն՝ իրենց աղով, բերանները հագիվ հպելով՝ ուղղակի եզրից մի-մի

բաժակ թեյ խմեցին մեր բաժակներով, հետո Ջարիկը լվաց այդ
բաժակները, ինչպես բացել էին այդպես էլ տեղը-տեղին հավաքեցին իրենց
սփռոցը մեր սեղանի վրայից և վեր կացան:

Գնացինք:

Քնենք հանգստանանք՝ հետո:

Չէ, մենակ՝ ավտոբուսը որտեղ է կանգնում՝ չգիտենք:

Ծանր օր է սպասվում, քնենք հանգստանանք, ասացի ես:

Գործի տեր ենք, ասաց Ջավենը, գնացինք:

Ավտոբուսն ուշ շարժվեց, և այդ շոգի մեջ նրանց քունը
տանում էր: Ջավենի գլուխը հակվում էր կրծքին, ուղիղ նստած
Ջարիկն անթարթ նայում ու չէր տեսնում: Դրսից ձեռքի և գլխի
շարժումներով ես Ջավենին հասկացրի, որ իր քունը տանում է: Նա
հասկացա՞վ, չհասկացա՞վ ժատաց և գլխով արեց: Ավտոբուսը
շարժվեց, ես շուտ եկա տուն գնալու, քնելու և որտեղից որտեղ
ասացի:

Որ սարից փախած սոված շները

Կտերը պիտի ոռնան, կլանչեն...

Եվ նորից:

Որ սարից փախած սոված շները

Կտերը պիտի ոռնան, կլանչեն...

Երբ քնից արթնացա, ռեհանի բույրը թրթռաց իմ ոունգներում,
և իմ մարմնի մեջ խաղաց ոտից գլուխ իմ առողջության հրճվանքը,
և մաքուր սպիտակեղենի՛, և կիպ շապիկի՛, և պինդ մկաններիս ու
սառը ջրի՛... Ժատալով՝ ես մեծ մաքուր հայելու դեմ սկսեցի սրբվել
և ասացի ինքս ինձ:

Որ սարի սովոր Սարոյի նանը

Էլ սար չի գնա, Սարո չի կանչի,

Որ սարից փախած սոված շները

Կտերը պիտի ոռնան, կլանչեն...

Ես տաքսի նստեցի՝ գերմանուհու ետևից գնալու օդանավակայան, բայց գնացի
Խոցերի հիվանդանոց: Դուրսը մայթին ոչ
ոք չկար: Սրահում մարդ չկար, միայն փայլուն ֆիկուսն էր: Նրա
անկողինը դատարկ էր, գորշ ծածկոցին հիմա մաքուր սպիտակ

նոր բարձ էր դրված: Պրոֆեսորն աշխատասենյակում չէր: Աղբի
ցանցը նրա գրասեղանի մոտ դատարկ էր և գրասեղանի ապակին՝
սրբված: «Տուն են գնացել», ասաց միջանցքի հավաքարարը: Հյուրանոցի մոտով,
որ պատերազմից հետո է կառուցվել, ես մեքենան
քշել տվեցի օդանավակայան, բայց, իհարկե, արդեն ուշ էր.
գերմանուհին արդեն օդում էր, և նրա տակ մի բոռ Սևանն էր,
երևացող–չերևացող խճուղին և մանրիկ, բզեզի չափ ավտոմեքենաները, և նրա
դեմ ու տակ Ահնիձորի մեր բաց սարերն էին,
և օդանավի աղմուկը հավասարապես մաղվում էր Սևանի,
սարերի, ավտոմեքենաների վրա, որոնցից մեկի մեջ Չարիկն ու
Չավենը փոխնիփոխ ասում էին Վանուն.

Հիմա քո սարերը կերևան:

Մի քիչ էլ համբերիր՝ քո սարերը կերևան:

Հենց որ սարերը տեսնես՝ ցավը քո միջից կանցնի:

Այ, հիմա-հիմա կտեսնես:

Ձեռքները նրա մեջքի տակ, նրա գլխի ու վզի տակ, նրա
կողքերից պահած, ուսները նրա թևերի տակ՝ նրանք ասել էին.

Այ, էն բլուրն էլ դեմներիցս անցնի...

Շան ոռնոց են լսում, ասել էր նա, շներ են ոռնում:

Դե տղամա՛րդ եղիր, ասել էր Չավենը:

Ինքնաթիռ է, նրա ձենն է, շները չեն ոռնում, ասել էր

Չարիկը:

Սարերն ինքնաթիռից երևում են,– ասել էր Չավենը,– հիմա
մենք էլ կտեսնենք: Շները,– ասել էր Չավենը, ուրթը, ասել էր
Չավենը, Շիշթափը...

Տեսա, վիզը ձգել ու պաղել էր Վանին, էլ չի ցավում:

Գառնաքարը, ասել էր Չավենը,– կարմիր կակաչների

խումբը՝ ոնց որ դպրոցական աղջկեքք, ասել էր Չավենը, մի՞տղ
է, որ ասի «Վանի, փախիր, պսակում են»... ձորի անտառները,
ասել էր Չավենը, ձորի անտառներում իմ ու քո անունը հազար
տեղ դու ես գրել, հազար տեղ՝ ես, բայց ների դու ինձանից լավ ես
նկարում:

Վ. Ք. մի արև օր

Չ. Թ. 1949

Մեր, ա՛յ մեր, հետո ի՞նչ եղավ: Շորի մեջ կարծես մարդ չկար
Չավենը շորի պես ծավվում էր, քնիր, քնիր: Մեր, այ մեր, բա
Չարի՞կը: Չարիկը չկարողացավ լաց լինել, երկու անգամ նվաղեց՝
գոռով ուշքի բերինք, ուշքի բերինք ու խնդրեցինք լաց լինի, որ
չնվաղի, բայց չկարեցավ լաց լինի, նորից նվաղեց, հետո գերեզմանոցից
հանեցինք, մագերը սանրեցինք, գլխաշորը կապեցինք,
դույլը ձեռք տվինք՝ գնաց ֆերմա՝ կթի, կթվոր է. աշխարհը մեծ է,
քնիր, քնիր: Մեր, այ մեր, էն ի՞նչ ձեներ են գալիս: Շների, քնիր,
քնիր: Իսկ հե՞րը, այ մեր: Հե՞րը... գոհված մեծ տղայի վրա հերը
տարիների հետ, տարիների հե՛տ երգ էր կապել, հետո տղան որ
էղպես մնաց ոռուսատանների ու գերմանիաների անհայտություններում հերը մեծ
տղայի երգը Վանու վրա երգեց, տխուր,
երկար, ահալի երգ էր, կարծես երեխա լինեիր, գիշեր լիներ ու
քամին վառարանի մեջ երգեր, բայց ծեր է, աստան չունի, լավ չէր
երգում՝ ժողովուրդը դժգոհեց, երեխեքը թաքուն ծիծաղում էին:
Մեր, այ մեր, իսկ Դանելանց Արտեմ քեռին չնվազե՞ց, այ մեր,
չնվազե՞ց Արտեմ քեռին: Արտեմը նվազո՞ւմ է որ: Բա չես հիշո՞ւմ,
այ մեր, որ սարում նվազում էր: Սարում նվազում էր, հիմա չի
նվազում շրթունքները մաշվել են, թոքերը մաշվել են, քնիր, քնիր,
կյանքը գնում է, մեծերը գնում են, երեխաները գալիս են, ոչ մեկը չի
ուզում հովիվ լինել, ոչ մեկը Վանի չի դառնա, քնիր, քնիր: Իսկ
Վանո՞ւ երեխեքը, այ մեր: Քնիր, քնիր, վիշտը երեխաների համար
չի, տղան ձորում ֆուտբոլ էր խաղում տղաների հետ, աղջիկն
աղջիկների հետ՝ տապկնոցի. տարիների, տարիների հետ է վիշտը
մտնում մարդու մեջ: Մեր, այ մեր, էն ո՞վ է կանչում:
Նա ականջ դրեց, ես ականջ դրեցի, և դա մարդկային ձայն
չէր շների հեռավոր աղիողորմ էր, ասես հեռու միջնադարից էր
գալիս, Թամուրլանգն ասես անցել ու հանգրբել էր գյուղը, և շունը
լուսնի տակ լաց էր լինում հանգած գյուղի վրա ավուուուուուուու...
ավուուուուու՛ւ... և հեծյալ օգբեզներից մեկը ձիու գլուխը
շուր կտար, կգար, կնետահարեր այդ վերջին շանը՝ այդ ավերակ
գյուղում... ավուուուուու՛ւ...

Մեր, այ մեր...

Այ մեր, քնա՞ծ ես...

Ես շորերս հագա, կոշիկներս հագա, գլխարկս դրեցի, բայց կարծես թե իմ ոտքերը չէի սոցնում իմ կոշիկների մեջ, և դուրս եկա: Ես տուփից սիգարեթ հանեցի և տարա բերանս, բայց իմ բերանում սիգարեթ կար: Իմ բերանում սիգարեթ կար, իմ ձեռքին լուցկի կար, իմ հագին իմ կոշիկներն էին դա ես էի: Դա մեր գյուղն էր: Դա մեր գյուղի լուսինն էր: Գյուղը խաղաղ քնած էր լուսնալույսի մեջ: Եկավ ու գյուղի վրա հռինդ մաղեց մարդաստար օդանավը: Աստղերի մեջ նրա կարմիր կրակները ես հեշտությամբ գտա: Եվ տարօրինակ էր, որ միասին այդպես կային թամուրլանգյան ժամանակների այդ վայոցն ու այդ հռինդը: Հռինդը թուլացավ, մարեց, իսկ կարմիր կրակները դեռ երևում էին, և կարմիր կրակների հետ մարմրում էր վայոցը առուտուն՝...

Ի՞նչ ես ուզում, շուն, Թամուրլանգն անցել է, բայց վաղուց, քոչվորների քոչերն անցել են, բայց վաղուց... Թե՞ դու պատավել էիր, քոչը քեզ լքել է, և դու լաց ես լինում անցած քոչի ու քո մահվան վրա: Թե՞ դու մի բան գիտես, որ ես չգիտեմ, շուն, և դու օգնություն ես ուզում:

Ես մտա մեր տան մոտի ձորը, (ձորում ոռնոցը թույլ էր, ասես գետնի տակ էին վայում), ձորն անցա, ելա գերեզմանոցի մոտի բլուր և ոռնոցը գերեզմանոցից էր գալիս: Ես այդպես կանգնած էի, և գերեզմանոցը, այգիները, տները քնած էին այդ վայոցի մեջ ավուտու...

Հանդիպակաց օդանավը եկավ, հռինդ մաղեց գյուղի վրա, և նրա կարմիր լույսերը քանի դեռ իմ գլխավերևն էին՝ ես ձորն անցա, մտա գերեզմանոց և գտա: Նրանք հենց իմ կողքին էին, մեկը չէր, երկուսն էին, գետնին տափակված, գլուխները թաթներին՝ նվում էին: Նրանք ինձ չտեսան, նրանք ոչինչ չէին տեսնում, նրանք մի ուրիշ աշխարհում էին: Մի քիչ էլ նայելով՝ ես ճանաչեցի կարմիր գամփոին: Մյուսը նույնպես կարմիր էր, բայց կատվի կարճ մազով, տափակվել ու բարակ նվում էր:

Ի՞նչ եք ուզում, շներ, Վանին մեռել է, բայց էդ ո՞վ է անմահ:

Հիմար, հիշո՞ւմ եք, ես եմ ձեզ գողացել, առողջ, սառը գարնան մեջ դուք ձեր մոր հետ գնում էիք, հիշո՞ւմ եք: Ձեր ոչխարը հիմա ո՞վ է պահելու: Գյուղը քնած է, ամեն մեկն իր տան մեջ իր անկողնում փափուկ քնած է, ինչ եք...

Նրանք ինձ չէին լսում, նրանք առհասարակ չէին լսում, նրանք չէին տեսնում, իրենց խլության ու կուրության ետևում՝ նրանք մի ուրիշ աշխարհում էին– դե գնա ու հասկացրու նրանց, որ այս մեծ լուսնի տակ համարյա թե ոչինչ չի փոխվել: Ավուուուուուուուու...

Այ տղա է՛յ, սար գնացող այ ձիավոր, է՛յ, էդ ով ես, է՛յ, չգիտեմ ով կանչեց չգիտեմ ում, էդ ո՞վ ես, է՛յ, Թի Չավենին ասա գա էս շները տանի, էս շները տանի, տանի, Թի Չավենին ասա գա էս շները տանի, շները:

Լսեցի, լսեցի, գա շները տանի, լսեցի:

Եվ մեկն ասաց. «Ամբողջ գիշերը համերգ էին տալիս», և ծիծաղեցին, հետո մեկն ասաց. «Իբր էդ ուր է տանելու, պառավել, սատկելներու ժամանակն է»:

Բայց դեռ երեկ նրանք փափուկ լակոտներ էին, մոր կողքերից վազում ու գլորվում էին, վազում-վազում ու գլորվում, ըկնում էին իրենք իրենց տակ: Հովվաշները շուտ են պառավում: Քնում են քիչ, չարչարվում են շատ ու շուտ են պառավում: Կարկուտի ու անձրևի տակ, գողի ու գայլի դեմ, անցած-գնացած հեծելագորների և գալիք հեծելագորների հեռավոր դղրդոցը թաթների տակ՝ գետնի մեջ... և դեռ լուսնի անհասկանալիությունը, և դեռ այն, որ գիշերվա խաղաղության մեջ նրանք տեսել էին նրան, ով որ եկավ, բաց աստղերի տակ համբուրեց քնած Վանու բաց ճակատը: Նրանք այդ տեսել էին և սկսել էին ոռնալ:

Ես գնում էի խոտ հավաքելու, թփուտ լանջում մի տեղ կարմիր գամփոռ սահեց ու անցավ դեպի գյուղ: «Բոբ, կանչեցի ես, ԲոբԲոբ», բայց նա ինձ չլսեց: Նա ինձ չտեսավ: Արար աշխարհում նա հիմա միայն մի բան էր ճանաչում՝ Վանու գերեզմանը, և նվալով քարշ էր գալիս դեպի գյուղ: Սարում նա չէր մնացել, մյուսը մնացել էր, նա չէր մնացել, կապը կրծել կտրել էր ու... աուուուու- ոուուուու... երեք ցերեկ ու գիշեր: Ցերեկները դայրոցի զանգի ու

աղմուկի, գյուղի կանչերի, աքաղաղների զիլ ծղրտոցների ու տրակտորների դղրդոցի մեջ նրա նվոցը չէր լսվում, բայց գիշերները միայն նրա նվոցն էր՝ ավրրըրը...

Տղերքն անտառապահի հրացանն ուզեցին, և անտառապահն ինքը եկավ: Տղերքից մի երկուսն ասացին «մեղք է», բայց այդտեղ Անտոնյան Ջավենն ասաց. «Իմ երեխեքն ավելի են մեղք»: Նրա տունը գերեզմանոցի մոտ է, և շունն ամենից շատ նրանց ականջների մեջ էր վայում: Անտոնյան Ջավենն ասաց. «Իմ երեխեքը մեղք չեն, շո՞ւնն է մեղք»: Անտառապահը գնաց մտավ գերեզմանոց, կանգնեց շան դեմ, հրացանն ուսից իջեցրեց, փողը դրեց շան աչքերի մեջտեղը, իսկ շունը վայում էր ավուտո՛ւ...

Շունը մնաց այդպես գլուխը թաթերին պատկած, թեև հրացանը ճանաչում էր:

Պատերազմից հետո, երբ ես փոքր էի և սարում էի և Վանու համար շներ գողացա, երբ գայլը շատ էր, և բոլոր հովիվների համար միայն մի մաշված Չամբար կար, երբ Վանուն ամուսնացրին, երբ Ասատուրը բանակից եկել էր, երբ Դանելանց Արտեմ քեռին դեռ շվի էր փչում, երբ թուրքերի քոչը գալիս ու գալիս էր, այդ գարնանն ահա հովիվներին հրացան էին տվել, ամեն մի կրակոցի շները ցրիվ էին գալիս և այդ գարնանից ահա այդ շունը ճանաչում էր հրացանը, վախենում, էր հրացանից, բայց հիմա չփախավ, մնաց այդտեղ, գերեզմանի վրա: